

LUNDS UNIVERSITET

Centrum för teologi och religionsvetenskap, CTR

Nattvardsdryckens beskaffenhet

En debatt inom Svenska kyrkan

Wictor Wallin
Vårterminen 2012

Teologi: Examensarbete för kandidatexamen
TEOK 51, 15 hp
Handledare: Stephan Borgehammar
Examinator: Roland Spjuth

Abstract

The Church of Sweden has during the 1980s and in 2010 discussed the contents of the communion drink. The debate has been taken up in Church of Sweden's supreme body, the General Synod, where members have presented several suggestions for changes the opinion of the communion drink. Initially, members wanted to increase information to parishes about using alcohol-free alternatives instead of wines with high levels of alcohol, and in the most recent general synods there have been proposals to change the guidelines completely. These members desire for changes have, however faced resistance from many other members.

The contents of the communion drink are also an important issue for pastors in the parishes. The pastors are responsible for choosing, in consultation with their parish councils, the communion drink to be used at the Lord's Supper.

This thesis paper looks at the debates in the 1980s and 2010 and examines positions and orientations that the Church of Sweden has with regard to the contents of the communion drink. I also look at how pastors think and reason about communion drink's content and about the General Synod's views.

Keywords: Church of Sweden, communion drink, General Synods, pastors

Nyckelord: Svenska kyrkan, nattvardsdrycken, beskaffenhet, kyrkomöten, kyrkoherde

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar.....	5
1.3 Metod och material	5
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Begreppsdefinition	6
1.6 Tidigare forskning	7
2. Historisk bakgrund	9
2.1 Likvöristiska striden	9
2.2 Nykterhetsrörelsen	10
3. Kyrkomöten	11
3.1 Introduktion.....	11
3.2 Kyrkomötet 1982.....	12
3.3 Kyrkomötet 1983.....	13
3.4 Kyrkomötet 1985.....	14
3.5 Kyrkomötet 1986.....	16
3.6 Centralstyrelsens utredning	16
3.7 Kyrkomötet 1987.....	18
3.8 Kyrkomötet 2010.....	19
3.9 Sammanfattning	22
4. Resultatredovisning - enkätundersökningen	23
4.1 Introduktion.....	23
4.2 Fråga 1-8	25
4.3 Sammanfattning	32
5. Avslutande diskussion.....	33
6. Fortsatt forskning.....	36
7. Referenslista.....	37
7.1 Litteratur.....	37
7.2 Elektroniska källor	38
7.3 Opublicerat material.....	39
8. Bilaga.....	40

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I Svenska kyrkan firar den kristna församlingen åminnelsen av Jesus Kristus, vilket tar sig uttryck i en gemensam måltid, där Kristi kropp och blod tillhandahålls församlingen i form av bröd och vin. Drycken kan dock i denna liturgiska manifestation, beroende på församling, vara av olika beskaffenhet¹. I nattvardsdrycken idag kan elementet utgöras av: alkoholhaltigt starkvin, alkoholhaltigt lättvin, alkoholfritt vin, avalkoholiserat vin och druvjuice eller druvsaft. Nattvardsdryckens beskaffenhet har dock, historiskt såväl som i modern tid, blivit föremål för debatt. Redan på 1500-talet hade Svenska kyrkan en lärostrid om vilken dryck som skulle ta plats bredvid brödet på nattvardsbordet.

I vår moderna tid är nattvardsdryckens beskaffenhet fortfarande föremål för diskussioner inom Svenska kyrkan, både lokalt och nationellt. I Svenska kyrkans kyrkomöte, det högsta beslutande organet, har under 1980-talet flera motioner, betänkande och debatter genomförts, men år 2010 blossade återigen debatten upp. Motionärerna har i kyrkomöten under denna period dels yrkat på bättre information angående möjligheten för församlingar att använda alkoholfri dryck vid Herrens måltid och dels yrkat på helt nya riktlinjer, att församlingar endast ska bruka ett alkoholfritt alternativ. Inom dessa kyrkomöten förekom det därför å ena sidan förespråkare för en mer konservativ hållning, som att nattvarfsfirandet bör bruka alkoholhaltigt vin, och å andra sidan de som istället önskat att drycken borde utgöras av alkoholfria drycker såsom alkoholfritt vin eller druvjuice. Utanför kyrkomötet har nykterhetsorganisationer varit en stark drivkraft i att påverka kammarens ledarmöter och ämbetsbärare. Nykterhetsrörelsen i Sverige, både historiskt och idag, har påverkat Svenska kyrkans syn på nattvardsdrycken.

På lokal nivå, i Svenska kyrkans församlingar och pastorat, är det kyrkoherden som rekommenderas att besluta i samråd med kyrkorådet vilken dryck som ska brukas vid nattvarden. Dock har församlingarna fått vissa riktlinjer att förhålla sig till.

Jag kommer i denna uppsats att undersöka diskussion och process om nattvardsdryckens beskaffenhet i Svenska kyrkans kyrkomöten och även se hur det ser ut i den pastorala verkligheten hos kyrkoherdar i Växjö stift.

¹ Ordet *beskaffenhet* syftar på de olika ingredienser som finns i brödet och vinet.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att ge en överblick av den diskussion angående nattvardsdryckens beskaffenhet som förts vid Svenska kyrkans kyrkomöten 1982-2010 och att kronologiskt redovisa olika ställningstaganden och hur kyrkomötets olika instanser resonerar. För att bredda denna kartläggning är uppsatsens mål också att undersöka vilken nattvardsdryck som faktiskt används i församlingar i Växjö stift och hur kyrkoherdarna motiverar detta.

Mina frågeställningar är:

- Vilka riktlinjer för nattvardsdrycken finns inom Svenska kyrkan i dag och varför ser de ut som de gör? Fungerar riktlinjerna för nattvardsdrycken i den pastorala verkligheten?
- Vilka argument föreligger inom kyrkomötet och hos kyrkoherdarna om alkoholhaltigt vin respektive alkoholfri dryck i Herrens måltid?
- Bör Svenska kyrkans kyrkomöte i framtiden besluta om att församlingar ska bruka en och samma nattvardsdryck vid Herrens måltid?
- Har kyrkoherdarna kännedom om alkoholproblematik i församlingen? Om ja, hur tar de pastoralt hänsyn till dem med alkoholproblem vid nattvarden?
- Finns det någon korrelation mellan kyrkoherdarnas syn på nattvardsdryckens beskaffenhet och den dominerande kyrkliga riktningen (frikyrklig, gammalkyrklig, högkyrklig) i den del av Växjö stift där de arbetar?

1.3 Metod och material

För att besvara frågeställningarna om nattvardsdryckens beskaffenhet har jag å ena sidan genomfört en litteraturundersökning, där jag analyserat protokoll och olika instansers yttranden från Svenska kyrkans kyrkomöten. I dessa protokoll berörs motioner och debatter liksom utskottens och läronämndens uttalande. Inom ramen för litteraturundersökningen har jag även sammanfattat ett par historiska sammanhang. Å andra sidan har jag genomfört en enkätundersökning som vänder sig till samtliga kyrkoherdar i Växjö stift, då kyrkoherdarna rekommenderas att besluta i samråd med kyrkorådet, vilken dryck som ska brukas. Kyrkomötets diskussion och beslut kommer därefter att jämföras med kyrkoherdarnas enkätsvar. Enkäten innehåller åtta frågor som kombinerar fasta svarsalternativ med öppna frågor. Valet av fasta svarsalternativen motiveras genom att jag på förhand visste vilka alternativ som gällde för vissa frågor (exempelvis fråga 1, se bilaga) samt att frågorna är lätta

att bearbeta och besvara. De öppna frågorna ger kyrkoherdarna möjlighet att utförligare motivera sina val samt ange flera alternativ, där det behövs. Slutligen uppmärksammar uppsatsen ett geografiskt perspektiv genom att undersöka hur kyrkoherdarnas syn på nattvardsdrycken förhåller sig till stiftets tre kyrkliga karaktärer: gammalkyrklighet (Kronobergs län), frikyrkliga (Jönköpings län) och högkyrklighet (Kalmar län)².

1.4 Avgränsning

Jag har valt att avgränsa min uppsats och inriktat mig på kyrkomötena inom Svenska kyrkan och inte bara en allmän diskussion om nattvardsdrycken. Likaså valde jag att inrikta mig på kyrkoherdarna i Växjö stift, då stiftet besitter en märkbar mångfald av olika traditioner och åsikter samt att jag hoppas inträda i stiftets tjänst inom en snar framtid. Valet av Växjö stift handlar även om att jag behöver begränsa mig. Enkätundersökningen är därmed inte så omfattande att det går att hävda eventuella generaliseringar om vad Svenska kyrkans kyrkoherdar tycker. Underlaget tjänar dock som exempel på uppfattningar bland kyrkoherdar i stort. Jag har inte gjort en stor undersökning angående stiftets tre traditioner utan begränsat mig till att kort presentera traditionerna. I min uppsats förekommer ingen diskussion rörande det faktum att nattvardsvinet även kan utgöras av vitt eller rött vin. Anledningen är att kyrkomötena eller kyrkoherdarna inte berör denna typ av perspektiv. Likaså förekommer inget större ekumeniskt perspektiv, för att jämföra diskussionen med flera andra samfund (katolska och ortodoxa kyrkan eller frikyrkorna), med undantag från det lilla som nämns om frikyrkorna angående stiftets tre traditioner.

1.5 Begreppsdefinition

I uppsatsen, allra främst avsnittet om kyrkomötet, berörs ett antal instanser och begrepp, som jag anser behöver förklaras.

Centralstyrelsen: Ett organ valt av kyrkomötet med ansvar över det kyrkliga arbetet på nationell nivå. Organet uppkom år 1982³ (idag heter det kyrkostyrelsen).

Läronämnden: Nämndens uppgift är att uttala sig i frågor som berör Svenska kyrkans lära. Nämnden tillkom år 1983 och innehåller samtliga biskopar och åtta ledarmöter i kyrkomötet⁴.

² Dessa kyrkliga karaktärer förklaras närmare på sida 23-24.

³ Brohed, Ingmar, *Sveriges kyrkohistoria* bd 8; red (Malmö: Verbum, 2005), s. 277.

⁴ Nationalencyklopedin, sökord: Läronämnd.

http://www.ne.se/kyrkom%C3%B6tets%C3%A4ron%C3%A4mnd?i_h_word=1%C3%A4ron%C3%A4mnd
(Hämtat 2012-02-15).

Utskott: I kyrkomötet finns, i likhet med riksdagen, olika utskott som har funktionen att förbereda ett ärende innan beslut tas⁵.

Alkoholmängden i dryckerna: Det kan vara viktigt att belysa alkoholmängden i dryckerna eftersom mängden alkohol har en viktig roll bland ledarmöter och kyrkoherdar i uppsatsen. I druvjuice finns 0% alkohol, avalkoholiserat vin 0,5%, alkoholfritt vin 0,5-2,5% alkohol, alkoholhaltigt lättvin ca 2,5-15% och alkoholhaltigt starkvin ca 15-22%⁶. I uppsatsen har jag, i vissa fall, för enkelhetens skull sammanfattat dryckerna i två grupper och då endast skrivit alkoholhaltigt vin (starkvin och lättvin) och alkoholfritt alternativ eller alkoholfri dryck (alkoholfritt vin, avalkoholiserat vin och druvjuice).

1.6 Tidigare forskning

Enkätundersökningar som rör nattvardsdrycken är ingen ny företeelse. Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv (LUKA) har sedan 1800-talet samlat in material om kyrklig sed⁷. Jag har valt att presentera de senaste undersökningarna.

I boken *LUKA 27 om Kyrklig sed 2002* genomfördes en undersökning i Svenska kyrkans församlingar. Av Svenska kyrkans då 2200 församlingar valde 1618 av dessa att svara, vilket fick en svarsfrekvens på 72,9%⁸. Intressant för oss är kapitlet om formerna för nattvardsfirandet och speciellt frågorna: *Användes alkoholfritt vin? Användes särkalkar? Förekom intinktion?*(att brödet doppas i vinet). Detta är svarsfördelningen från tabell II.31:⁹

	Alkoholfritt vin (N=1444)	Särkalkar (N=1443)	Intinktion (N=1440)
Nej	88%	97%	5%
Ibland	6%	2%	46%
I regel	6%	1%	49%
Summa	100%	100%	100%

Undersökningen visade att bruket av intinktion har blivit vanligare i alla stift i Svenska kyrkan, men att användandet av särkalkar knappt förekommer. Bruket av alkoholfritt vin är fortfarande ovanligt i Svenska kyrkan och att församlingar inom Visby, Växjö, Karlstads,

⁵ Nationalencyklopedin, sökord: Utskott.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/utskott/337222> (Hämtat 2012-02-15).

⁶ Lennarth Thalén, kommunikatör på Systembolaget AB (2012-02-15).

⁷ Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv.

<http://www.teol.lu.se/forskning/vetenskapliga-sallskap/luca/> (Hämtat 2011-04-15).

⁸ Gustafsson, Göran, *LUKA 27 Om Kyrklig Sed 2002* (Lund: Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv 2006), s. 18.

⁹ Gustafsson (2006), s. 125.

Strängnäs och Lindköpings stift främst har svarat Nej på frågan.¹⁰ Det finns dock en nyligen genomförd uppföljare, *LUKA 28*, där frågor av samma eller likande karaktär ställdes till Svenska kyrkans pastorat (alltså inte till alla församlingarna, såsom fallet med 2002 års undersökning). Av 969 pastorat valde 747 att svara, vilket fick en svarsfrekvens på 77,1%¹¹. I *LUKA 28* redovisas även tabeller för varje enskilt stift. Om vi jämför samma frågor *Användes alkoholfritt vin?* och *Förekom intinktion?*(frågan om särkalkar förekom inte) fick undersökningen därför följande resultat i Växjö stift:¹²

	Alkoholfritt vin (N=78)	Intinktion (N=78)
Nej	80,8%	2,6%
Ibland	6,4%	30,8%
I regel	6,4%	60,3%
Både och	0%	-
Ej svar	5,1%	6,4%
13 ¹³	1,3%	-
Summa	100%	100%

I Växjö stift tycks bruket av alkoholfritt vin vara fortsatt ovanligt, men att intinktion är en mycket vanlig företeelse.

Inom ämnet nattvardsdrycken i Svenska kyrkan har jag funnit två uppsatser som har frågor av liknande karaktär som mina egna. Mikael Bedrup, präst och fd alkoholist, har skrivit en uppsats i systematisk teologi med frågan: *Borde Svenska kyrkan erbjuda druvjuice i nattvarden inom Svenska kyrkan?* Enligt Bedrup bör fler församlingar i Svenska kyrkan erbjuda druvjuice vid nattvarden, eftersom det inte finns argument som styrker ett användande av enbart vin samt att pastorala problem såsom alkoholism kan förekomma.¹⁴ Kristina Torin har skrivit en uppsats inom praktisk teologi med följande huvudfråga: *Är det i enlighet med Svenska kyrkans nattvardssyn att vid nattvardsfirandet använda andra element än rött vin och osyrat bröd av vete?* Torin framhåller att det i enlighet med Svenska kyrkans nattvardssyn går att använda annan dryck än rött vin, exempelvis vitt vin eller druvjuice, bara drycken anses

¹⁰ Gustafsson (2006), s. 125-125.

¹¹ *LUKA 28 Om Kyrklig Sed 2009-2010*. Ej publicerat material, ansvarig utgivare: Curt Dahlgren, s. 3.

¹² *LUKA 28 Om Kyrklig Sed 2009-2010*, s. 40-41.

¹³ Enligt Curt Dahlgren betyder nr 13 att man svarat både "Nej" och "I regel".

¹⁴ Bedrup, Mikael. *Borde Svenska kyrkan erbjuda druvjuice i nattvarden?* (Uppsala: Framlagd 2008-07-20), s. 26.

häröra från vinstocken. Dock påpekar Torin att det finns en viss tveksamhet med druvjuice, men att hon inte funnit argument mot bruket.¹⁵

2. Likvoristiska striden och Nykterhetsrörelsen

2.1 Likvoristiska striden

Ur den historiska synvinkeln påbörjades en diskussion redan år 1562. Konungen Erik XIV, som uppvisade ett stort intresse av teologiska frågor, kallade biskopar och andra viktiga personer till riskdagen i Stockholm för att delvis fatta beslut om frågor rörande nattvarden.¹⁶ Av konungen fick den dåvarande ärkebiskop Laurentius Petri frågan vilken dryck som kunde tillåtas vid nattvarden. Laurentius Petri hävdade att inget annat än vin kunde tillåtas och ville samtidigt opponera sig mot påven, vilken ”stundom givit tillstånd till att använda annan dryck i stället för vin i nattvarden”¹⁷. Laurentius Petris linje blev mötets slutgiltiga inställning och fick till följd att ingen mässa utan vin skulle firas. Kriget mot Danmark år 1563, det s.k. nordiska sjuårskriget, innebar dock att vintillförseln till Sverige blev mindre och dyrare. Resultat blev inställda mässor och klagomål från folket. Den nye biskopen i Västerås stift, Johannes Ofeegh, försökte då med hjälp av sin svåger Dionysius Beurraeus att genomföra en ordning där nattvarden innehåll vatten istället för vin (Beurraeus ansåg sig vara kalvinist och biskop Ofeegh hyste sympati till kalvinismen). Enligt kalvinisterna ansågs nattvarden nämligen vara en symbolhandling och vinbristen kunde därför bytas ut till mjöd, vatten eller körsbärssaft.¹⁸ När detta uppdagades kom Laurentius Petri att reagera kraftigt. Han jämförde nödvändigheten i att liksom dopet måste bestå av vatten, så måste nattvarden bestå av vin. Om hinder skulle föreligga och att vin inte fanns att tillgå vid Herrens måltid, då menade Laurentius Petri att Gud får godta den goda intensionen.¹⁹ I Johannes Ofeeghs herdabrev år 1564 och i en skrift från Dionysius Beurraeus resonerade dessa att ett påbud för vin inte återfanns i instiftelseberättelserna, att sakramentets instiftande inte var utformat för elementens skull utan för människans salighet och att Kristus själv hade motsatt sig påbud. Dessa båda herrar menade att lärjungarna således fick äta axen på sabbaten.²⁰ I Laurentius Petris svar gentemot de båda står det skrivet: ”Frihet beträffande mat och dryck kan omöjligt

¹⁵Torin, Kristina. *Nattvarens material: Svenska kyrkans inställning till nattvarens bröd och vin* (Lund: Framlagd 2009-05-29), s. 20.

¹⁶Andrén, Åke. *Sveriges Kyrkohistoria: reformationstid*, bd 3; red (Malmö: Elanders Berlings, 2005), s. 144.

¹⁷Ahlberg, Bo, *Laurentius Petris Nattvarensuppfattning* (Lund: Berlings, 1964), s. 60.

¹⁸Andrén (2005), s. 149-150.

¹⁹Ahlberg (1964), s. 60-61.

²⁰Ahlberg (1964), s. 61-63.

överförs till nattvarden med dess av Kristus som en evig regel fastställda materier”²¹, vilket sammanfattar hans syn. Stridigheterna mellan dessa olika uppfattningar kom att kallas den *likvoristiska striden*, en lärostrid som Laurentius Petri och dennes anhängare gick segrande ur.

2.2 Nykterhetsrörelsen

En annan historisk företeelse som påverkat Svenska kyrkan och som fortfarande idag har inflytande i Svenska kyrkans kyrkomöte är nykterhetsrörelsen. Rörelsen tog sin början år 1832 då det existerade en absolutistisk nykterhetsförening med namnet *Stockholms nykterhetsförening*. Fem år senare stiftades *Svenska nykterhetssällskapet*, vilka hade som uppgift att bekämpa överkonsumtionen av brännvin²². Många av Svenska kyrkans prästerskap blev aktiva i den nya rörelsen, men likväl fanns också en opposition bland präster. En fråga som framförallt påvisar denna olikhet bland prästerskapet var *husbehovsbrännings avskaffande* under 1840- och 1850-talet. När husbehovsbärningens avskaffning var ett faktum försökte Prosten Sandberg i Madesjö i en motion få prästeståndet i Riksdagen att besluta att samtliga präster ”varken i sitt hem eller annorstädes hädanefter skulle begagna eller till vem det vara må bjuda brännvin eller liknande drycker”.²³ En motion som dock avslogs eftersom den stred, enligt prästeståndet, mot frihetsprincipen²⁴. Historiskt intressant är nykterhetsrörelsens uppbyggnad i Sverige på 1870- och 1880-talet och uppkomsten av de kristna rörelserna: Goodtemplarorden (Independent Order of Good Templars, I.O.G.T.), Svenska Blåbandföreningen och Vita bandet²⁵. Det ska också noteras att nykterhetsrörelsen har historiskt, men även idag, en nära förbindelse med de frireligiösa samfunden²⁶.

Nykterhetsrörelsen idag, organisationer som dock är något förändrade, är mycket aktiva i diskussionen om nattvardsdrycken. Exempelvis uppvaktades ärkebiskopen inför kyrkomötet 2010 av flertalet nykterhetsrörelser såsom Blå bandet och IOGT-NTO²⁷ (organisationen hade haft inre stridigheter på 1900-talet vilket resulterat i splittringar, men organisationen lyckades ena sig, därav tilläget NTO)²⁸.

²¹ Ahlberg (1964), s. 64.

²² Rodhe, EDV. *Kyrkan och Nykterhetsrörelsen – en historisk studie* (Uppsala: Sveriges kristliga studentrörelsers förlag, 1915), s. 5-6.

²³ Rodhe (1915), s. 22.

²⁴ Rodhe (1915), s. 20-22.

²⁵ Rodhe (1915), s. 31, 33 och 44.

²⁶ Frikyrkors förbindelse med nykterhetsrörelse, 2012: historia.

http://www.vitanykter.se/?page_id=68 (Hämtat 2012-05-04).

²⁷ Kyrkans Tidning, 2010: angående nattvardsdiskussionen i kyrkomötet.

<http://www.kyrkanstidning.se/node/14979> (Hämtat 2010-10-21).

²⁸ Om organisationen IOGT-NTOs, 2012: historia.

<http://www.iogt.se/Om-IOGT-NTO/IOGT-NTOs-historia/> (Hämtat 2012-01-25).

3. Kyrkomöten

3.1 Introduktion

Yttranden i frågan om alkohol respektive alkoholfritt nattvardsvin samt druvjuice är ingen ny företeelse i Svenska kyrkan. Exempelvis har frekventa motioner under 1980-talet behandlats i kyrkomötet, åren 1982, 1983, 1985, 1986, 1987, men också nu i vår samtid 2010. Eftersom motionerna på 1980-talet kom att upprepa sig fick centralstyrelsen i uppdrag att utreda frågan, vilket vidarebefordrade uppdraget till *Nämnden för gudstjänstliv och evangelisation*. Resultatet blev en utredning år 1987: *Brödet och vinet i Herrens måltid, Utredning om nattvardselementens beskaffenhet*. Denna utredning låg till grund för de beslut som utskotten fattade åren 1987 och 2010.

I samtliga kyrkomöten förekom Biskopsmötets uttalande från 1978. Påverkade av nykterhetsorganisationerna vita bandet och IOGT-NTO skrevs där följande om vilka tre former av nattvardsdryck som kunde brukas vid nattvarden:

1. Alkoholhaltigt vin, varvid bör uppmärksammas möjligheten till vin med låg alkoholhalt.
2. Vin blandat med vatten.
3. Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, dryck som kommer från vinträd²⁹.

Vidare gav biskopsmötet en rekommendation om att varje församlings kyrkoherde har beslutanderätt, dock i samråd med kyrkorådet och övrig prästerlig personal samt, vid behov, efter överläggning med biskopen³⁰. Uttalandet var centralt i såväl motioner som utskottens yrkande i kyrkomötet.

Läronämnden, som yttrat sig i flertalet kyrkomöten och utvärderat frågor teologiskt, har varit relativt oföränderliga i sina beslut och hänvisat till biskopsmötets rekommendation från 1978.

Jag ska nu fortsättningsvis presentera motionerna, utskottens yrkande, läronämndens yttranden, och den debatt som fördes vid kyrkomötena åren 1982, 1983, 1985, 1986, 1987 samt 2010. Jag kommer även återge de bärande tankarna i utredningen, *Brödet och vinet i Herrens måltid*, från år 1987.

²⁹ *Allmänna Kyrkomötet 1982*, Bihang Saml 5, Kyrkoutsiktets betänkande 1982:2, bilaga, s. 3.

³⁰ *Allmänna Kyrkomötet 1982*, Kyrkoutsiktets betänkande, bilaga, s. 3.

3.2 Kyrkomötet 1982

I motionen: *om alkoholfritt nattvardsvin* ville ledamoten Sven Lenhoff uppmärksamma det faktum att endast alkoholhaltigt vin fick brukas vid nattvarfsfirande i enlighet med 1686 års kyrkolag, en lag vilket motionären menade ännu tillämpades. Biskopsmötets anvisning år 1978 hamnade därför i strid mot den då gällande kyrkolagen. Motionens avsikt var därför att begära en lagändring.³¹ Motionären hänvisade också till ett rättsfall år 1961, då regeringsrätten beslöt att upphäva ett kyrkoråds inköp av alkoholfritt vin eftersom: ”Älvsby församling skulle erhålla annan utformning än som på grund av hävd och lag var gällande”³².

I kyrkolagsutskottets betänkande tillbakavisades Lenhoffs påstående att 1686 års kyrkolag skulle kräva att endast alkoholhaltigt vin brukades. Vidare framhölls också att regeringsrättens beslut grundades i att Älvsbys kyrkråd ska ha ”överskridit sin befogenhet”³³ vid inköpet. Utskottet hävdade således att frågan om alkoholfritt vin inte skulle ses som en kyrkolagsfråga, att alkoholfri dryck inte kunde bestämmas genom lagstiftning. Utskottet yrkade därför på att motionen inte skulle leda till någon ändring³⁴.

Trots att motionären önskade att debatten i kyrkomötets kammare inte skulle utvecklas till en allmän diskussion om själva nattvardsdrycken utan att säkerställa att präster får i enlighet med Svenska kyrkans lag och ordning fira nattvard med alkoholfritt vin³⁵, kom istället debatten att beröra den tredje punkten i biskopsmötets uttalande om nattvardsdrycken (*Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, dryck som kommer från vinträd*) huruvida alkoholfritt vin var *verkligt vin* och kapabelt att användas vid Herrens måltid. Vissa debattörer hävdade att användandet av alkoholfritt vin liksom druvjuice kommer att leda till splittring inom den lutheranska gemenskapen och att endast alkoholhaltigt vin var förenligt med Bibeln och reformatorernas tolkning³⁶. Den motsatta sidan hävdade att alkoholhalten i drycken inte har betydelse utan vikten låg i att drycken härrör från vinträdet³⁷. Vidare framhöll en debattör alkoholens skada i samhället och hänvisade till att ”Vita bandet och andra organisationer har betonat vikten av att kyrkan använder alkoholfritt vin”³⁸. Avslutningsvis ansåg flertalet

³¹ *Allmänna Kyrkomötet 1982*, Bihang Saml 4, Motion 1982:24, s. 7.

³² *Allmänna Kyrkomötet 1982*, Bihang Saml 5, Kyrkolagsutskottets betänkande 1982:2, s. 1.

³³ *Allmänna Kyrkomötet 1982*, Kyrkolagsutskottets betänkande 1982:2, s. 1.

³⁴ *Allmänna Kyrkomötet 1982*, Kyrkolagsutskottets betänkande 1982:2, s. 1-2.

³⁵ *Allmänna Kyrkomötet Protokoll 1982*, Nr 11, s. 59-60.

³⁶ *Allmänna Kyrkomötet Protokoll 1982*, s. 61 och 64.

³⁷ *Allmänna Kyrkomötet Protokoll 1982*, s. 62-63.

³⁸ *Allmänna Kyrkomötet Protokoll 1982*, s. 62.

debattörer att diskussionen om alkoholfritt vin borde återkomma i framtida kyrkomöten. Kyrkomötet valde till sist att gå på utskottets linje³⁹.

3.3 Kyrkomötet 1983

I kyrkomötet motionerade dåvarande biskopen i Lunds stift Per-Olov Ahrén och återigen Sven Lenhoff, att kyrkohandboken skulle innehålla tydliga anvisningar om vilken dryck som kan användas vid nattvardsfirande. Detta för att avlägsna eventuell osäkerhet bland Svenska kyrkans församlingar. Bakgrunden var att uppmärksamma möjligheten att bruka vin med lägre alkoholhalt eller helt alkoholfri dryck och därmed bejaka barns och alkoholisters möjligheter att ta emot nattvarden. Motionärerna önskade därför att anvisningarnas innehåll skulle vara av liknande slag som biskopsmötets rekommendationer från år 1978. Motionärerna begärde att centralstyrelsen skulle framlägga förslag som kunde godkännas till nästa kyrkomöte⁴⁰.

Evangelisationsutskottet, vilket behandlade denna motion, ansåg att alkoholfrågan var av stor betydelse för samhället och att kyrkans uppdrag var att bemöta människans svagheter. Utskottet sade dock att ”nattvarden är något mycket större” och att ”Ingen annan handling i kyrkan har gett människor så mycket tröst, gemenskap och livsmod som nattvardsmåltiden”⁴¹. Samtidigt som utskottet försvarade hållningen att Herrens måltid bör firas med vin, menade utskottet att Nya testamentet inte ger tydliga anvisningar hur vinet ska vara beskaffat. Därför ansåg utskottet att det fanns en osäkerhet mot bindande regler i kyrkohandboken, men att centralstyrelsen bör utreda frågan⁴².

I detta kyrkomöte gjorde även läronämnden entré angående motionen och beskrev kortfattat att biskopsmötets anvisning från år 1978 gäller för Svenska kyrkan samt att ingen kungörelse bör utfärdas⁴³.

Biskop Ahrén, som inledde diskussionen i kyrkomötets kammare, hävdade att fler församlingar i Svenska kyrkan övergått till att använda alkoholfritt vin eller dryck helt utan alkohol, ett tydligt omsorgstagande för alkoholister och barn vid nattvarden. Vidare anförde Ahrén, precis som i motionen, att tydliga anvisningar i kyrkohandboken skulle sätta ut

³⁹ *Allmänna Kyrkomötet Protokoll 1982*, s. 63-65.

⁴⁰ *Kyrkomötet 1983*, Bihang Saml 4, Motion 1983:43, s. 10-11.

⁴¹ *Kyrkomötet 1983*, Bihang Saml 7, Evangelisationsutskottets betänkande 1983:8, s. 1-2.

⁴² *Kyrkomötet 1983*, Evangelisationsutskottets betänkande 1983:8, s. 1-2.

⁴³ *Kyrkomötet 1983*, Läronämndens yttrande, Evangelisationsutskottets bilaga 1983:8, s. 3.

eventuella tveksamheter om huruvida alkoholfria drycker kunde brukas i laglig mening. Det skulle enligt Ahrén naturligtvis få fler församlingar att byta ut det starka vinet⁴⁴. Det var således endast en ledamot som i sitt anförande berörde tillägget i kyrkohandboken. Istället dominerade diskussionen om synen på nattvardsdrycken. Den enda tydliga antagonisten mot biskop Ahrén var ledamoten Gunnar Blomgren. Han opponerade sig främst mot tanken på att använda annan dryck än vin, eftersom nattvardsvinet är detsamma som Kristi blod och ingen vanlig dryck. Blomgren hävdade därför ”att det är helt nödvändigt att fasthålla den lutherska läran att nattvarden verkligen är Kristi lekamen och blod”⁴⁵, som enligt Blomgren uttrycks i verkligt vin⁴⁶. Dock delade flertalet debattörer inte Blomgrens syn på nattvardsvinet. En debattör påstod att Jesus Kristus kanske inte menade att en och samma nattvardsdryck behövde användas alltid och överallt, eftersom det i så fall skulle strida mot friheten i evangelierna, att vin rent praktiskt inte kan odlas överallt och att historien påvisat situationer då vin har varit omöjligt att använda. Slutligen valde kyrkomötet återigen att gå på utskottets linje.⁴⁷

3.4 Kyrkomötet 1985

Att nu frågan om nattvardsdryckens beskaffenhet var under utredning, hindrade inte motionärer att försöka påverka nämnden för gudstjänstliv och evangelisation, som fått uppgiften att utreda frågan. I 1985 års kyrkomöte framfördes två motioner med olika innehåll, den ena framfört av Sune Garmo och Bengt Linvall, vilka yrkade på att frågan om alkoholfritt nattvardsvin skulle få en så omfattande kartläggning som möjligt. De skrev: ”Då någon *teologisk* undersökning av exegetisk, dogmatisk, praktiskteologisk eller annan art ej föregått behandlingen av denna fråga vill vi med hänvisning till Lima-dokumentet yrka på att sådant studium företas”⁴⁸. Ett exempel på utredning som motionärerna ville distribuera var Oloph Bexells och Sverre Aalens kartläggning⁴⁹, förtecknat i en bilaga. Oloph Bexell, professor i kyrkovetenskap, undersökte i en artikel i Svensk Pastoralskrift huruvida det fanns skäl för Svenska kyrkan att bibehålla bruket av alkoholhaltigt vin istället för att övergå till ett alkoholfritt alternativ med tanke på den pastorala omtanken (nyktra alkoholister) som främst

⁴⁴ Kyrkomötets Protokoll 1983, Nr 7, s. 99-100.

⁴⁵ Kyrkomötets Protokoll 1983, s. 101.

⁴⁶ Kyrkomötets Protokoll 1983, s. 100-101.

⁴⁷ Kyrkomötets Protokoll 1983, s. 103.

⁴⁸ Kyrkomötet 1985, Bihang 4, Motion 1985:13, s. 18. Limadokumentet: ett ekumeniskt dokument som diskuterade nattvard, dop och ämbete. Nationalencyklopedin, sökord: Limadokumentet.

<http://www.ne.se/limadokumentet> (Hämtat 2012-05-16).

⁴⁹ Kyrkomötet 1985, Motion 1985:13, s. 18-19.

nykterhetsrörelsen pläderat för⁵⁰. Sammanfattningsvis menade Bexell att realpresensläran hör samman med elementen som Kristi instiftade nattvarden med och som kyrkan ska förvalta. Bexell hävdade att liksom instiftelseorden inte får ändras eller bytas ut så måste samma sak gälla för drycken, som enligt Bexell utgjordes av alkoholhaltigt vin⁵¹. Bexell menade att de som förordar alkoholfritt vin samt avalkoholiserat vin får problem, eftersom de ”påtar sig därmed bördan att leda i övertygande bevis, att kyrkan inte är bunden av Jesu handlingsätt och instiftelseordens ordalydelse...”⁵². Vad gäller alkoholproblematiken skriver han: ”I stället för att ”hjälpa” alkoholproblematikern genom det s.k. alkoholfria vinet blir resultatet förnedring. Inte ens vid Herrens Heliga Nattvard vill kyrkan (samhället) lita på den sjuke, utan erbjuder substitut”⁵³. Professor Sverre Aalen ansåg, i likhet med Bexell, att alkoholfritt vin inte var verkligt vin och menade att biskopsmötets formulering: *dryck som kommer från vinträd* endast kan syftas på vin och inte annan dryck som är kopplat till vinträdet. För att styrka sitt påstående jämförde Aalen med judisk sed och bruk samt gjorde en exegetisk och teologisk analys⁵⁴. I den andra motionen, framfört av Sören Liffner, beskrevs alkoholen som ett problem och framhöll att biskopsmötets tredje punkt praktiserades i vissa av Svenska kyrkans församlingar samt i frikyrkorna. Motionären ansåg därför: ”1. att kyrkomötet beslutar om att införa alkoholfritt nattvardsvin i våra kyrkor, 2. att kyrkomötet upprättar ett alkoholpolitiskt program för att bekämpa alkoholismen i vårt samhälle”⁵⁵.

Evangelisationsutskottet sammanfattade till en början utskottets tidigare uttalande (1983:8) och att de ansåg att motionärernas tankar och material skulle bli tillgodosedda⁵⁶.

Läronämndens uttalande överensstämde nästan helt med år 1983 och behöver inte kommenteras. Detta gäller även den efterföljande debatten i kammaren där endast två debattörer beskrev några tankar som nämnden för gudstjänstliv och evangelisation skulle se närmare på⁵⁷. Kyrkomötet röstade därför för utskottets yttrande⁵⁸.

⁵⁰ Bexell, Oloph, Nattvardsvin och alkohol, *Svensk pastoraltidskrift* 1984:5, s. 64.

⁵¹ Bexell (1984:5), s. 68-70.

⁵² Bexell (1984:5), s. 66.

⁵³ Bexell (1984:5), s. 69.

⁵⁴ *Kyrkomötet 1985*, Motionens bilaga 1985:13, s. 19-26.

⁵⁵ *Kyrkomötet 1985*, Motion 1985:58, s. 14.

⁵⁶ *Kyrkomötet 1985*, Bihang 8, Evangelieutskottets betänkande 1985:3, s. 1-2.

⁵⁷ *Kyrkomötets Protokoll 1985*, Nr 7, s. 91-92.

Kyrkomötet 1985, Bihang 14, Läronämndens yttrande 1985:14, s. 16.

⁵⁸ *Kyrkomötets Protokoll 1985*, s. 93.

3.5 Kyrkomötet 1986

I motionen för 1986 års kyrkomöte menade Ulf Wallin att vin över 2,5 procent alkohol är ett vanligt bruk i Svenska kyrkan. Wallin krävde därför: ”1. att centralstyrelsen främjar bruket av alkoholfritt nattvardsvin, 2. att centralstyrelsen genom en enkät bland kyrkoråden kartlägger i vad mån alkoholfritt nattvardsvin används”⁵⁹. Wallin hävdade att starka viner endast var ett modernt påfund och inte något som Jesus Kristus använde och att starka viner utestängde dem vars levnadsstil var av ett nyktert slag och att starka viner kunde försätta nyktra alkoholister i återfall⁶⁰.

Evangelieutskottets uttalande kan sammanfattas med att arbetet med utredningen var under behandling och ansåg att motionen kunde avslås⁶¹.

Beträffande överläggningen i kammaren, kan den beskrivas som mycket lam. Wallin höll dock ett långt formellt tal, där han fortsatte beskriva varför centralstyrelsen i sin utredning borde förespråka ett alkoholfritt alternativ. Hans resonemang byggde på Paulus och Timoteus syn på alkohol i Bibeln (enligt Wallin betonade Paulus och Timoteus att ingen alkohol skulle förekomma vid matlagning), nykterhetsrörelsens tankar, andra samfunds nattvardssyn (Wallin hävdade att koptiska kyrkan endast tillåter druvjuice) samt medicinsk vetenskap om att det vore en risk för nyktra alkoholister att mottaga alkoholhaltigt vin.⁶² En debattör hävdade i sitt anförande att den psykologiska faktorn kunde ha stor inverkan på nyktra alkoholister: ”Jag tror, i enskilda fall, att det inte är så farligt att använda alkohol i samband med nattvard; det är rädslan för att gå till nattvard som är problemet”⁶³. Men precis som de föregående kyrkomötena röstades bifall till utskottets yttrande och motionen avslogs⁶⁴.

3.6 Centralstyrelsens utredning

År 1987 kom centralstyrelsens utredning. Nämnden för gudstjänstliv och evangelisation gjorde en förhållandevis grundlig genomgång av nattvardsdryckens beskaffenhet utifrån ett teologiskt, historiskt samt pastoralt perspektiv. Nedan följer en sammanfattning av de bärande tankarna inom dessa tre perspektiv och även nämndens syn på druvjuice.

Den teologiska kartläggningen lyfte givetvis fram de gammaltestamentliga aspekterna, som beskrev användningen av vinet och de många former av påskvin i den judiska kontexten:

⁵⁹ *Kyrkomötet 1986*, Bihang 4, Motion 1986:12, s. 19.

⁶⁰ *Kyrkomötet 1986*, Motion 1986:12, s. 19.

⁶¹ *Kyrkomötet 1986*, Bihang 8, Evangelieutskottets betänkande 1986:10, s. 1.

⁶² *Kyrkomötets Protokoll 1986*, Nr 12, s. 397-399.

⁶³ *Kyrkomötets Protokoll 1986*, s. 400.

⁶⁴ *Kyrkomötets Protokoll 1986*, s. 401.

”nytt vin, gammalt vin, rått naturvin, blandvin, kryddat vin eller kokt vin”⁶⁵. Vad gäller vinet i Jesu sista måltid menade nämnden att Nya testamentet inte påvisar att just vin brukades vid Herrens måltid, men att det borde vara sannolikt. Nämnden hävdade därmed att Jesus inte har gett tydliga föreskrifter om vilken typ av dryck som skulle användas och därmed fanns ingen tvingande hållning i användandet av specifikt vin vid nattvarden. Dock ligger emellertid ett symboliskt värde i sammanhanget med den judiska påsken, att drycken skulle vara av samma slag som den Jesus brukade⁶⁶.

Utifrån det historiska perspektivet lyfte nämnden till en början fram kyrkofadern Johannes Chrysostomos, som redan i den tidiga kyrkan hävdade vikten av att vin användes vid Herrens måltid. Kritik framfördes mot att judekristna använde vatten istället för vin och som Chrysostomos proklamerade: ”Men av vinträd kommer vin och inte vatten”⁶⁷. Vidare hänvisar nämnden till historiska koncilier, vilka gemensamt framhöll att Herrens blod i eukaristin var vin blandat med vatten. Nämnden berörde sedan diskussionen om nattvardsvinet i Sverige år 1562, då vinbrist drabbade landet. Laurentius Petri tog till orda och proklamerade, utifrån ett riksdagsbeslut, att ”Kristi ordning varken av detta eller något annat skäl får ändras”⁶⁸. Biskopsmötet år 1960 var, i likhet med Laurentius Petri, tydligt med att ”vid nattvarden skall verkligt vin användas”⁶⁹, vilket inte kunde bytas ut mot en annan typ av dryck. Dock var vin blandat med vatten samt ett nattvardsvin med låg alkoholhalt tillåtet. Biskopsmötet år 1978 öppnade upp för ett tredje alternativ: *Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, dryck som kommer från vinträd*⁷⁰. Biskopsmötet år 1980 gav anvisningar om att nattvarden kunde mottas endast under brödets gestalt. Denna anvisning uppkom då man hade vissa tveksamheter till att låta barn ta emot alkoholhaltigt nattvardsvin. Biskopsmötet tydliggjorde också att denna form av nattvardsgång ses som ett undantag.⁷¹ Sammanfattningsvis skrev nämnden att olika varianter av viner har använts i historien och att ”man alltid har slagit vakt om bröd och vin som de normala nattvardsgåvorna”⁷².

Den tredje punkten för utredningen var dryckens beskaffenhet inom det pastorala planet. Den upplyste om kritik riktad mot alkoholhalten i vinet, som berörde alkoholister, vilka riskerade att få ett återfall vid kommunion. Nämnden påpekade att återfallet även kunde vara

⁶⁵ *Brödet och vinet i Herrens måltid – Utredning om nattvardselementens beskaffenhet*. Svenska kyrkans Centralstyrelse, Svenska kyrkans nämnd för gudstjänstliv och evangelisation (Stockholm, 1988), s. 7.

⁶⁶ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 7-10.

⁶⁷ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 12.

⁶⁸ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 13.

⁶⁹ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 13.

⁷⁰ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 14.

⁷¹ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 14-15.

⁷² *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 16.

psykologisk och miljömässigt betingat: ”Om alkoholisten tror att han intar alkohol, kan kontrollförlust inträda även om det han druckit saknar alkohol”⁷³. Andra argument behandlade barn och ungdomar till vilka nattvardsvinet sedan länge tillhandahållits. Det hävdades att alkoholen i Herrens måltid kunde orsaka senare spritmissbruk och att nattvardsvinet därför borde vara kontrollerat och måttligt (alltså fri från alkohol), och att ”alkoholen skapar en oandlig stämning vid Herrens bord”⁷⁴. Ett sista skäl skulle vara att kyrkan genom ett alkoholfritt nattvardsvin medvetet markerade alkoholproblemet i samhället och att man medvetet ville motverka dess konsekvenser⁷⁵.

Avslutningsvis diskuterade nämnden även skillnaden mellan alkoholfritt vin och druvjuice. Den praktiska skillnaden utgjordes av huruvida drycken var jäst eller ojäst. I det alkoholfria vinet, alltså det jästa, kvarstannar därför ett par procent alkohol. Om den teologiska skillnaden sade man följande: ”Den andra varianten [om druvjuice] kan snarare karaktäriseras som en sorts druvsaft och innehåller därför ett större avsteg från kyrkans tradition, om den skulle användas vid Herrens måltid”⁷⁶.

Sammanfattningsvis ville nämnden att dessa perspektiv skulle reflekteras i alla församlingar, men att varje enskild församling fattar ett eget självständigt beslut i likhet med rekommendationerna från 1978 års biskopsmöte⁷⁷.

3.7 Kyrkomötet 1987

Trots att Svenska kyrkans centralstyrelse hade analyserat nattvardsdryckens beskaffenhet kom återigen diskussionen upp på dagordningen. Ledamoten Ulf Wallin ansåg inte att utredningen var tillräckligt bra utan bestod av flera sakfel och feltolkningar. En sådan feltolkning, enligt Wallin, var utredningens yttrande att alkoholhaltigt vin sannolikt var den dryck som brukades vid Herrens måltid.⁷⁸ Wallin menade att alkoholmissbrukare måste tas på allvar och motionerade därför: ”att kyrkomötet beslutar, att varje församling skall erbjuda alkoholfritt vin eller juice till den som anmäler detta önskemål vid nattvardsgång”⁷⁹.

⁷³ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 18-19.

⁷⁴ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 19.

⁷⁵ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 20.

⁷⁶ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 20-21.

⁷⁷ *Brödet och vinet i Herrens måltid* (1987), s. 21-22.

⁷⁸ *Kyrkomötet 1987*, Bihang 4, Motion 1987:130, s. 4.

⁷⁹ *Kyrkomötet 1987*, Motion 1987:130, s. 4.

Särskilda beredningsutskottet hävdade å andra sidan ”att utredningen har sådana kvaliteter, att den bör göras tillgänglig i samtliga församlingar i svenska kyrkan”⁸⁰ och att kyrkomötet inte ska uttala några tvingande bestämmelser i frågan.

Läronämndens uttalande om nattvardsdrycken blev ingen direkt överraskning utan hänvisade till biskopsmötets rekommendationer i vanlig ordning, men föreslog att centralstyrelsens utredning skulle bli synliggjord för församlingarna⁸¹.

I den efterkommande debatten i kammaren förespråkade Wallin, i sitt inledande anförande, mera kunskaper till utredningen bl.a. från nykterhetsrörelsen som framförde betydelsen av alkoholfritt vin vid nattvarden samt att kyrkomötet skulle utlysa en kungörelse (att församlingar alltid ska erbjuda alkoholfritt vin)⁸². Detta eftersom motionären menade att utredningen borde ha påvisat att ”kyrkomötet har kompetens att meddela föreskrifter om bl.a. svenska kyrkans sakrament”⁸³. Kritiken mot motionen, vilket övriga debattörer instämde i, kan sammanfattas av att en kungörelse av tvingande karaktär var orimlig och att frågan inte skulle avgöras nationellt utan var endast en lokal angelägenhet. Slutresultatet blev att motionen lades ned och kyrkomötet röstade bifall till beredningsutskottets förslag.⁸⁴

3.8 Kyrkomötet 2010

Efter att diskussionen om nattvardsdrycken kommit på avvägar i över två decennier återkom frågan. Ärkebiskop Anders Wejryd, som uppvaktades personligen av diverse nykterhetsorganisationer inför kyrkomötet år 2010, betonade i en intervju i tidningen *Accent*, utgiven av IOGT-NTO, att den lokala församlingen med kyrkoherden i spetsen har beslutanderätt i frågan om nattvardsvinets karaktär. Dock säger Wejryd även i artikeln att församlingarna besitter dålig kunskap:

Församlingarna har inte alltid varit så medvetna om komplikationerna med alkohol i nattvarden. Och kanske inte heller på det klara med att det var ganska många år sedan vi i Svenska kyrkan sa att det går lika bra ur läromässig synvinkel med alkoholfri nattvard⁸⁵.

Ledamoten Anna-Sofie Persson motionerade, i likhet med andra motioner föregående år, för att Svenska kyrkan skulle införa nya riktlinjer angående nattvardsdrycken. Genom att

⁸⁰ *Kyrkomötet 1987*, Bihang 6, Särskilda beredningsutskottet betänkande 1987:9, s. 1.

Kyrkomötet 1987, Motion 1987:130, s. 4.

⁸¹ *Kyrkomötet 1987*, Läronämndens yttrande, särskilda beredningsutskottets bilaga 1987:9, s. 3.

⁸² *Kyrkomötets protokoll 1987*, Nr 7, s. 148-155.

⁸³ *Kyrkomötets protokoll 1987*, s. 148.

⁸⁴ *Kyrkomötets protokoll 1987*, s. 148-155.

⁸⁵ *Accent*, IOGT-NTO:s medlemstidning, 2010: Intervju med Anders Wejryd.

<http://www.accentmagasin.se/2010/10/arkebiskopen-lyfter-fragan-om-alkoholfri-nattvard/> (Hämtad 2011-02-09).

införa alkoholfritt vin eller druvjuice i alla församlingar menade motionären att människor undviker att utestängas från nattvardsgemenskapen och om kyrkan ska ha högt i tak och låga trösklar behövs ett förändrat beslut i frågan.⁸⁶ I en reservation till motionen skrev ledamoten Ylva Wahlström att ”församlingars möjlighet att lära sig detta har funnits sedan 1978” och att ”vi kan inte vänta oss att församlingarna ska klara detta själva”.⁸⁷

Gudstjänstutskottet betonade i sin skrivelse att nattvardsbordet ska vara öppet för alla liksom att den teologiska utvärderingen från läronämnden påminner om vikten av Kristi närvaro i alla tre punkterna från biskopsmötet 1978. Men frågan om alkohol respektive alkoholfritt vin samt druvjuice var enligt utskottet synnerligen komplicerad. Utskottet menade att synpunkterna kunde ställas mot varandra, t.ex. att nattvardsdrycken inte ska å ena sidan bidra till en prövning för alkoholister, å andra sidan fanns ett värde i, som nykterhetsorganisationer framhöll, att alkoholister behöver ta ett eget ansvar. Två andra komplikationer var att avalkoholiserat vin inte var helt alkoholfritt och att det fanns bekymmer angående tillsatserna i druvjuicen, eftersom de kunde framkalla allergiska besvär. Enligt Gudstjänstutskottet kunde problematiken inte lösas genom att ett alkoholfritt nattvardsvin införs med tvång i alla församlingar. Gudstjänstutskottet menade därför att beslutanderätten fanns på lokal nivå, men att församlingarna ständigt behövde diskutera och beakta speciella behov.⁸⁸ Avslutningsvis ville utskottet rekommendera utredningen från år 1987 (Brödet och vinet i Herrens måltid): ”Utskottet ser gärna att den utredning som Kyrkomötet 1987 beslutade att rekommendera som underlag för samtal i församlingarna, publiceras på Svenska kyrkans hemsida”⁸⁹. I gudstjänstutskottets betänkande redovisas även att biskoparna träffade i mars 2008 för att diskutera en förfrågan om att druvjuice ska brukas vid Herrens måltid. Biskoparna valde att hänvisa till biskopsmötets skrivelse år 1978.⁹⁰

I jämförelse mellan läronämndens yttrande 2010 med åren 1983, 1985 och 1987 återfinns ingen direkt skillnad. Rekommendationerna från biskopsmötet från 1978 gäller fortfarande, men läronämnden gör ett kort tillägg: ”Enligt vår kyrkas tradition är Kristi närvaro i nattvarden inte beroende av vilken sorts bröd och vin som kommer till användning”⁹¹.

⁸⁶ Svenska kyrkan, 2010: Gudstjänstutskottets betänkande 2010:2. <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=702924> (Hämtad 2011-02-09), s. 1. Svenska kyrkan, 2010: Motion 2010:71. <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=674633> (Hämtad 2012-01-30).

⁸⁷ Svenska kyrkan, 2010: Gudstjänstutskottets betänkande 2010:2, s. 4.

⁸⁸ Svenska kyrkan, 2010: Gudstjänstutskottets betänkande 2010:2, s. 3.

⁸⁹ Svenska kyrkan, 2010: Gudstjänstutskottets betänkande 2010:2, s. 3.

⁹⁰ Svenska kyrkan, 2010: Gudstjänstutskottets betänkande 2010:2, s. 2.

⁹¹ Svenska kyrkan, 2010: Läronämndens uttalande 2010:10.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=692887> (Hämtad 2011-02-09).

I kyrkomötets kammare hävdade de vars åsikt överensstämde med motionärens att kyrkan inte visade tillräcklig omsorg om nyktra alkoholister och barn, vilket syftade på att församlingar vars nattvardsvin utgjordes av alkoholhaltigt vin, samtidigt utgjorde ett hinder mot en sådan omsorg. Även om alkoholfritt vin står som alternativ i motionen, förespråkade flertalet ledamöter i debatten allra främst för druvjuice:

Det är enklast för alla parter att gå över till glutenfria oblater och alkoholfritt vin, ja kanske till och med druvsaft, så att man har två alternativ. Jag vill att kyrkostyrelsen arbetar vidare och kollar vad det är som skulle kunna gälla överallt så ingen behöver tveka om att ta nattvarden. Vi vill ju ha ett öppet och välkomnande nattvardebord där alla är välkomna,⁹²

När Jesus instiftade nattvarden gjorde han det tillsammans med nära vänner som han kände väl. Jag är helt övertygande om att han inte bjöd på något som han visste att någon runt bordet kunde bli sjuk av. Idag är många av oss överkänsliga mot gluten och/eller alkohol. Vi blir helt enkelt sjuka om vi får i oss det. Ett inbjudande nattvardebord i dag bör innehålla glutenfritt bröd och druvjuice.⁹³

Vidare presenterades argumentet att Gud är större än alkoholen av flera debattörer: ”För mig är Gud större än så och framför allt så kan jag inte förstå varför Gud skulle vilja att vi mår dåligt av den gemensamma måltiden”⁹⁴. En debattör förde även fram kritik mot läronämnden, eftersom ”vissa präster i landet” har tolkat uttalandet som om läronämnden först förespråkar alternativ 1, sedan 2 och sist 3⁹⁵ (se biskopsmötets 3 punkter). Vissa kritiker mot motionen menade att församlingarna inom kyrkan tar ett gott ansvar gentemot utsatta och att kyrkomötet inte är kompetent nog att fatta beslut huruvida det ska införa en gemensam dryck för samtliga i Svenska kyrkan. Andra kritiker använde mer teologiska, traditionsbundna eller ekumeniska argument:

Vem äger egentligen den frågan [om nattvardsvinet]? Födoämnesallergikerna? Personen med missbruksproblem, eller kanske 251 ledamöter i kyrkomötet? Jag tror att Jesus Kristus äger frågan. Nattvardefirandet har tillkommit på hans initiativ. Det är han som givit anvisningar hur det ska gå till....Hur kan vi veta om vi byter ut nattvardselementen, att Jesu instiftelseord gäller?...Ett tryggt nattvardefirande blir det när vi handlar enligt Jesu anvisning⁹⁶.

⁹² Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet, s. 1.
<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=742265> (Hämtad 2012-01-30).

⁹³ Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet, s. 2-3.

⁹⁴ Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet, s. 9.

⁹⁵ Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet, s. 9.

⁹⁶ Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet, s. 5.

Inte minst konkret inom ramen av Borgåöverenskommelsen så delar vi ju nattvardsbord med andra människor som tillhör andra samfund. Jag tror att det skulle vara väldigt negativt att ta ett steg tillbaka, bort från det som är den allmänkyrkliga traditionen, bort från det som har gällt i alla tider och överallt⁹⁷.

I likhet med alla de föregående debatterna yrkade majoriteten på bifall till utskottets betänkande⁹⁸.

3.9 Sammanfattning

Frågan om nattvardsdryckens beskaffenhet har från 1982-2010 varit omtvistat och engagerat såväl kyrkomöten som nykterhetsrörelsen och enskilda teologer. Kyrkomötenas debatter och beslut är synnerligen lika, med reservation för kyrkomötet 1985 som knappt innehöll någon diskussion. De första motionerna, 1982 och 1983, önskade att bättre information tillhandahölls till församlingarna för att visa att alkoholfri dryck faktiskt fick brukas. De senare motionerna, 1985, 1986, 1987 och 2010, ville dels främja bruket av alkoholfri dryck i centralstyrelsens utredning samt att nya riktlinjer skulle garantera att församlingarna tillhandahöll främst alkoholfritt vin, men även druvjuice år 2010, vid nattvarden.

Läronämnden ansåg under samtliga kyrkomöten att Biskopsmötets tre punkter gäller: 1. *Alkoholhaltigt vin, varvid bör uppmärksammas möjligheten till vin med låg alkoholhalt*, 2. *Vin blandat med vatten*, 3. *Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, dryck som kommer från vinträd*. Även utskottens betänkanden hade likartad syn, då man i de senare kyrkomötena förlitar sig på centralstyrelsens utredning som en bra granskning, då nya riktlinjer för nattvardsdryckens beskaffenhet inte är nödvändiga och att beslut fattas lokalt.

Debatterna i kyrkomötena på 1980-talet utvecklades till att beröra argument rörande bruket av ett alkoholfritt vin eller alkoholhaltigt vin (starkvin eller lättvin) vid Herrens måltid. Diskussionen år 2010 var också en dryckesdebatt, men mer för användandet av druvjuice i motsatts mot vin i största allmänhet, samt att församlingens självbestämmande mer debatterades. De som i kyrkomötet argumenterade för alkoholhaltigt vin i Herrens måltid och därav gav kritik mot användandet av druvjuice eller alkoholfritt vin/avalkoholiserat vin, menade att Jesus sannolikt brukade ett alkoholhaltigt vin och att man i Svenska kyrkans tradition haft uppfattningen att nattvardsdryckens beskaffenhet utgjorts av verkligt vin. Argumentet att nattvarden kan mottas även under brödets gestalt förekom också, samt att

⁹⁷ Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet, s. 7.

⁹⁸ Svenska kyrkan, 2010: Redogörelse för ärendet.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=705128> (Hämtad 2012-05-12).

centralstyrelsens utredning påvisade att druvjuice var ett avsteg från den kyrkliga traditionen. Gudstjänstutskottet lyfte även fram de pastorala argumenten såsom de skadliga tillsatserna i druvjuicen och att alkoholberoende behöver ta ett eget ansvar. De som istället förordade ett helt alkoholfritt alternativ, druvjuice eller alkoholfritt vin/avalkoholiserat vin, använde allra främst ett pastoralt argument. Det handlade om ett hänsynstagande till dem vars alkoholberoende (även nyktra alkoholister) utgör ett hinder för ett tryggt nattvardsfirande och att dessa skulle slippa känna skamkänslor. Stöd för annan dryck än vin fanns också i centralstyrelsens utredning, som konstaterade att Nya testamentet inte ger tydliga anvisningar om vilken dryck som ska brukas vid Herrens måltid.

5. Resultatredovisning - enkätundersökningen

5.1 Introduktion

Jag gjorde en enkätundersökning våren 2011 bland Växjö stifts kyrkoherdar, som består av 8 frågor. Av stiftets 79 kyrkoherdar har 51 valt att svara på enkäten, vilket är en svarsfrekvens på 64,5%.

Frågorna till kyrkoherdarna är inspirerade av Svenska kyrkans kyrkomöten, och hämtade ur debatter och förslag. Jag har bl.a. tagit fasta på vilken dryck kyrkoherdarna använder, om de anser att vinet hör ihop med Kristi instiftelse, deras syn på biskopsmötets tredje punkt, deras syn på alkoholism och om Svenska kyrkans församlingar ska ha en och samma dryck. Hela enkäten finns redovisad i bilaga 1.

Jag har i efterhand jämfört resultatet från några av frågorna med hur kyrkoherdarna geografiskt är placerade i stiftet, eftersom det förekommer tre typer av kyrkliga karaktärer i Växjö stift. Ända fram till 1970-talet var länsbetäckningar alltjämnt en levande företeelse på registreringsskyltar och länen i Småland hade följande andliga betäckningar: F-län - Frikyrkligt (Jönköpings län), G-län - Gammalkyrklighet (Kronobergs län) och H-län - Högkyrklighet (Kalmar län)⁹⁹. Jönköpings län, som haft ett nära band till folkväckelse och frikyrkighet, präglas mindre av kyrklig sed och äldre traditioner. Här finns en stark religiös aktivitet bland samfunden och antalet kyrkobesökare i jämförelse med antalet invånare i länet är det högsta i landet¹⁰⁰. Likaså är ekumeniken en stark drivkraft i Jönköpings län, där Svenska kyrkan samarbetar med flera frikyrkor¹⁰¹. Enligt Göran Åberg har gammalkyrkligheten fortfarande ett starkt inflytande på många församlingar i Kronobergs län,

⁹⁹ Åberg, Göran, *Växjö stift i historia och nutid* (Halmstad: Arcus förlag, 2007), s. 176.

¹⁰⁰ Åberg (2007), s. 177 och 186-189.

¹⁰¹ Åberg (2007), s. 185.

där bl.a. den enskilda fromheten är viktig, synen att prästen är lärare (predikan får därför en viktig betydelse) och att nattvarden firas betydligt mindre och ses endast ”som en botgudstjänst till åminnelse av Jesu försoning”¹⁰². I Kronobergs län är siffrorna för kyrkliga handlingar såsom konfirmation och dop höga samt att frikyrkligheten, med undantag, är svag¹⁰³. Högkyrkligheten, som främst betonar ett flitigt nattvardsfirande och en liturgisk medvetenhet, lever enligt Åberg kvar med lite mer modern tappning i Kalmar län. Här betonas betydelsen av Bibeln och bekännelsestrohet och hur dessa hör ihop med ”ett rätt förvaltande av arvet från fäderna – om den kyrkliga traditionen”¹⁰⁴. Till skillnad mot gammalkyrkligheten anses inte nattvarden utgöra en botgudstjänst utan ”en eucharistisk fest”¹⁰⁵. En viktig gestalt för högkyrkligheten var prästen Gunnar Rosendal som i sitt verk *Vår Herres Jesu Kristi lekamens och blods sakrament* framhåller att nattvarens oblat och vin är knutit till Jesu kropp och blod, han skriver:

Guds son tog plats i Guds Moders sköte, varför skulle han då ej kunna efter sitt goda behag utvälja oblaten och vinet till plats för sin lekamen och blod? Vi måste ständigt, åter och åter i våra meditationer, i vår teologi och i vår förkunnelse återvända till inkarnationen, om vi vilja vinna någon insikt i Sakramentet.¹⁰⁶

I Kalmar län är nattvardsdeltagandet relativt högt och frikyrkligheten i länet är, i likhet med Kronobergs län, lågt med vissa undantag.¹⁰⁷

Kyrkoherdarna i min enkätundersökning är fördelade på stiftets tre län på följande vis: 15 i Kronoberg, 21 i Jönköping och 15 i Kalmar. I övrigt har jag redovisat frågorna i en annan ordning än i enkäten (se bilaga), detta för att få en tydlig struktur i min redovisning.

¹⁰² Bexell, Oloph, *Kyrkans liv: introduktion av kyrkovetenskapen* (Stockholm: Verbum, 2007), s. 124.

¹⁰³ Åberg (2007), s. 180-182.

¹⁰⁴ Kilström, Bengt Ingmar, *Högkyrklighet: i Sverige och Finland under 1900-talet* (Delsbo: Åsak, Sahlin & Dahlström AB, 1990), s. 291-292.

¹⁰⁵ Bexell (2007), s. 132.

¹⁰⁶ Rosendal, Gunnar, *Vår Herres Jesu Kristi lekamens och blods sakrament* (Osby: Förlaget Pro Ecclesia, 1938), s. 58.

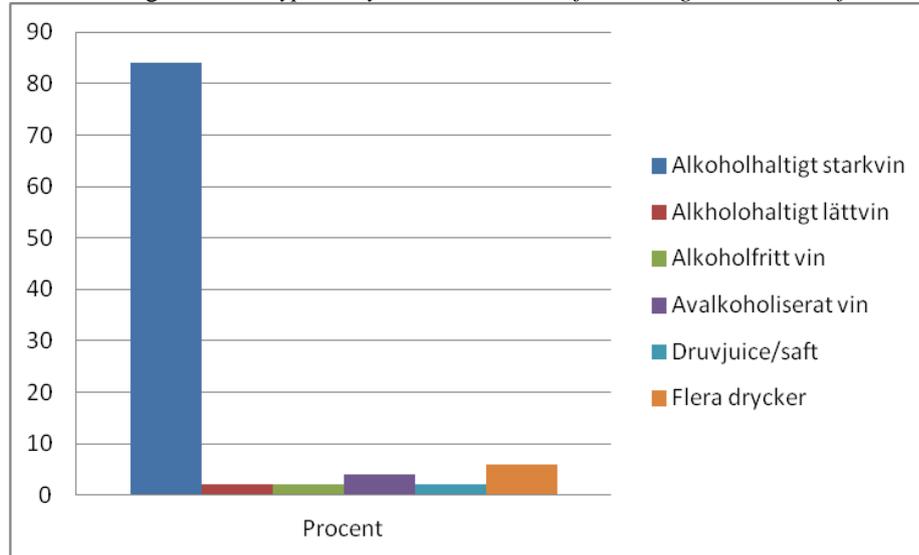
¹⁰⁷ Åberg (2007), s. 177 och 190-193.

Nationalencyklopedin, sökord: Högkyrklighet.

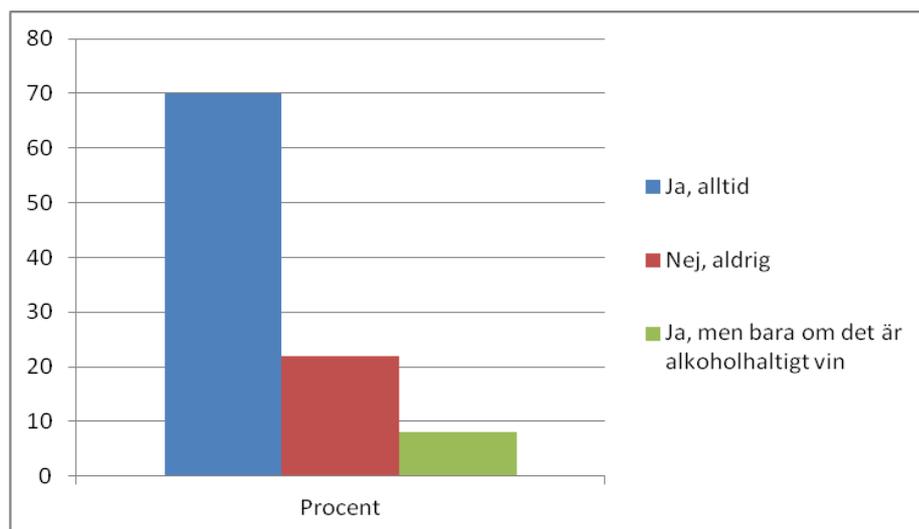
http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/h%C3%B6gkyrklighet?i_h_word=kyrklighet (2012-04-23).

5.2 Frågorna 1-8

Tabell 1. Fråga 1: Vilken typ av dryck/er använder er församling vid nattvardsfirande? (N=51)

Tabell 2. Fråga 2: Blandar ni vatten i den dryck som används vid nattvardsfirandet? (N=51)

Tabell 1 visar klart att kyrkoherdarna i Växjö stift främst använder starkvin vid Herrens måltid och att de alkoholfria dryckerna inte fått genomslagskraft. Under kategorin *Flera drycker* finns det tre kyrkoherdar som vid nattvarden erbjuder två drycker. Dryckeskombinationerna för dessa kyrkoherdar i deras församling/pastorat rörde sig om a) starkvin respektive druvjuice, b) starkvin respektive avalkoholiserat vin samt c) alkoholhaltigt lättvin respektive alkoholfritt vin.

Om svaret från tabell 1 sätts i relation med det geografiska perspektivet (länstillhörigheten) använde alla kyrkoherdar, med ett undantag, i Kalmar län alkoholhaltigt starkvin vid nattvarden (en kyrkoherde brukade alkoholhaltigt lättvin). De som i tabellen använde alkoholfritt vin, avalkoholiserat vin och druvjuice tillhörde alla Jönköpings län. Det fanns

även en representant från kategorin flera drycker. Kronobergs län har, i likhet med Kalmar län, många kyrkoherdar i kategorin alkoholhaltigt starkvin, men att två representanter finns i gruppen flera drycker.

I Tabell 2 är bruket av vatten vanligt. I många av kyrkoherdarnas kommentarer, angående vatten i vinet, är det dock tydligt att användandet av vatten vid Herrens måltid är en teologisk företeelse¹⁰⁸ och inte en pastoral (att vattnet har funktionen att sänka alkoholhalten). Viktigt att notera är också förhållandet mellan tabell 1 och 2. I tabell 1 använder över 80% alkoholhaltigt vin, men under tabell 2 använder 8% vatten när alkoholhaltigt vin brukas. Däremot använder 70% vatten vid Herrens måltid, en siffra som de övriga dryckerna i tabell 1 givetvis inte har. En möjlig slutsats är att kyrkoherdarna inte varit uppmärksamma på alternativen till frågan: *Blandar ni vatten i den dryck som används vid nattvardsfirandet?* och kryssat för fort eller att alternativ tre har ansetts vara irrelevant. Tabell 2 fick följande resultat utifrån stiftets tre län: I Kalmar län använde alla kyrkoherdar, med ett undantag, alltid vatten i vinet, kyrkoherdarna i Kronoberg uppvisar ett liknande resultat med två undantag och Jönköpings län skiljer sig väsentligt med ett mycket jämnt resultat; 10 kyrkoherdar brukade alltid vatten, 9 använde inte vatten och 2 brukade vatten vid alkoholhaltigt vin.

Kyrkoherdarna fick också förtydliga sin praxis, om alkoholfri dryck brukades vid samtliga eller somliga gudstjänster eller om församlingen erbjöd flera nattvardsdrycker i gudstjänsten (fråga 5, se bilaga 1). Endast 9 kyrkoherdar svarade att de använde alkoholfri dryck vid samtliga gudstjänster. Av de 9 som svarat skrevs följande två kommentarer angående valet:

Ett öppet nattvardebord kräver detta – såväl glutenfritt bröd och alkoholfritt vin – enligt mitt sätt att se – när jag som präst säger – nu är det dukat för dig – välkommen fram och ta emot¹⁰⁹.

För att vi inte upplever alkoholhalten som det centrala i nattvarden utan snarare den inkluderande gemenskapen i Kristus. Också den som har ”problem” med alkohol ska kunna delta¹¹⁰.

Endast en kyrkoherde använde alkoholfri dryck vid somliga gudstjänster. Dock hade 20 kyrkoherdar använt kommentarsfältet och hänvisat till bruket av alkoholhaltigt vin i deras församlingar och 21 kyrkoherdar valde att inte besvara frågan. I jämförelse med tabell 1 är det

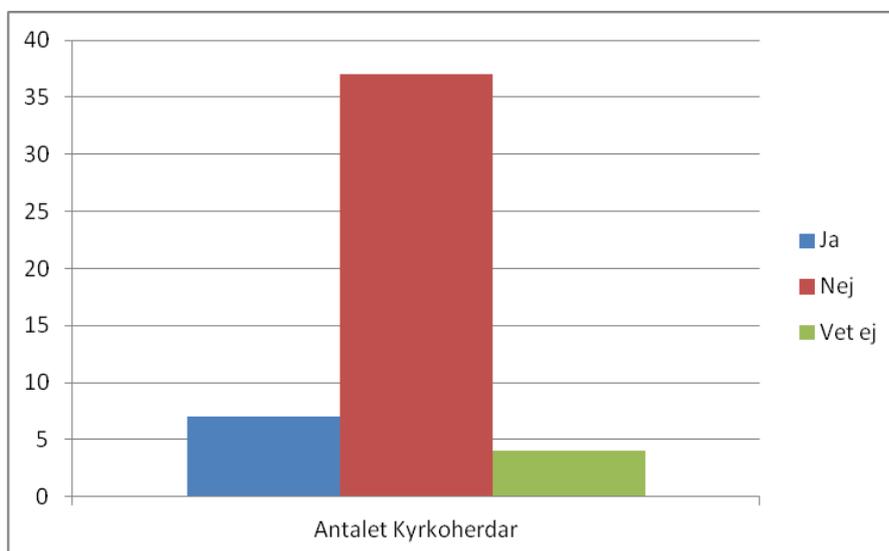
¹⁰⁸ Johannevangeliet 19:34 ”utan en av soldaterna stack upp sidan på honom med sin lans, och då kom det ut blod och vatten”.

¹⁰⁹ Kyrkoherde 12, Jönköpings län.

¹¹⁰ Kyrkoherde 6, Jönköpings län.

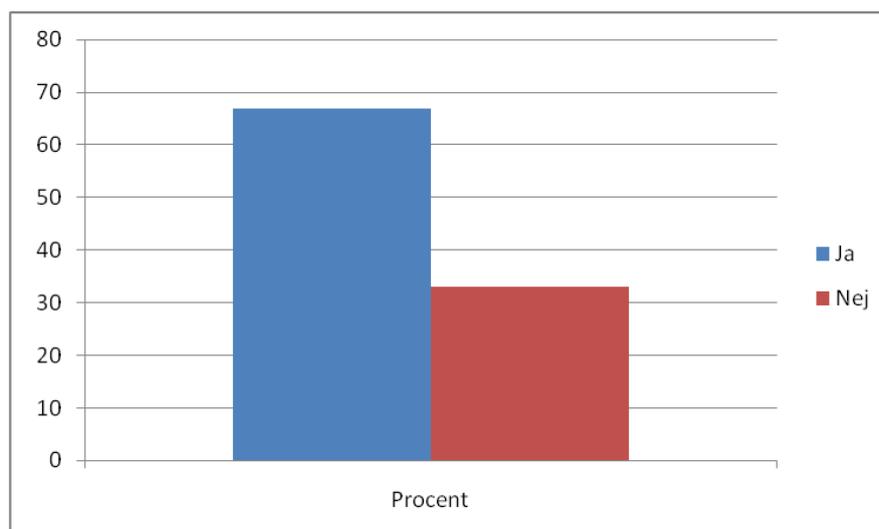
därmed sannolikt att de som inte svarat alls har samma åsikt som de som hänvisat till bruket av alkoholhaltigt vin.

Tabell 3. Fråga 4: *Har er församling/pastorat ändrat praxis angående nattvardsdrycken under de senaste fem åren?* (N=48)

Jag har i diagrammet ovan (och fler längre ner) inte redovisat i procent utan antalet kyrkoherdar, eftersom antalet svarande inte är 100% (med undantag för tabell 7). Tabell 3 visar att en stor majoritet av kyrkoherdarna har bibehållit sin praxis de senaste fem åren i församlingen. Bland kyrkoherdarna i Ja-gruppen menar 6 av dem att de övergått från ett alkoholhaltigt till ett alkoholfritt dryckesalternativ samt att en kyrkoherde övergått från starkvin till lättvin. Av de 7 kyrkoherdar som utgör Ja-gruppen tillhör 5 av dem Jönköpings län och 2 av dem Kronobergs län. Därmed svarade samtliga kyrkoherdar från Kalmar län nej på frågan.

Tabell 4. Fråga 5: Anser du att man måste använda vin för att nattvarden ska firas enligt Kristi instiftelse?(N=51)

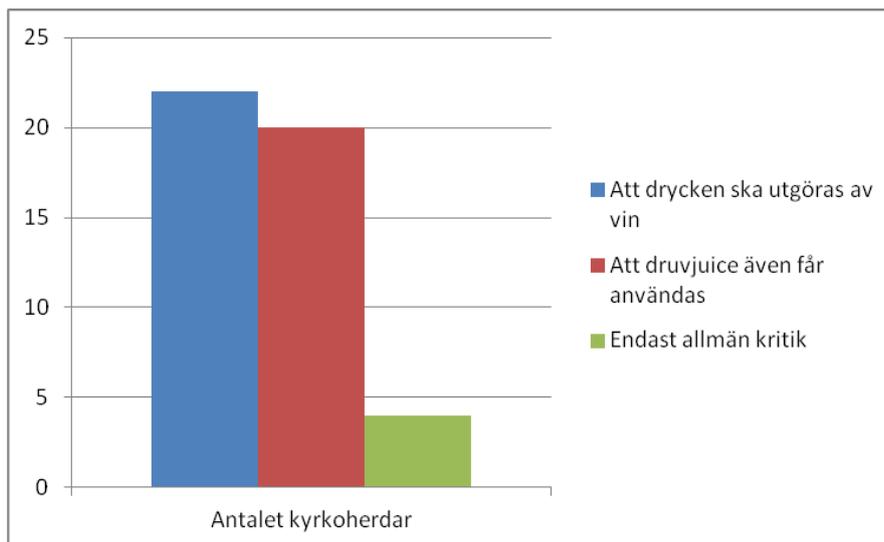
Som tabellen visar anser idag en majoritet av kyrkoherdarna att nattvarden ska firas med vin. Den vanligaste motiveringen från kyrkoherdarna som svarat ja på frågan är att det var med största sannolikhet vin Jesus använde vid det tillfälle nattvarden instiftades och att elementet vin därför är knutet till åminnelsen. Även Jesu ord om vinstocken i evangelierna¹¹¹ är en viktig motivering samt att kyrkans tradition, att använda vin vid nattvarden, är viktigt att bibehålla. I Ja-gruppen ansåg 10 kyrkoherdar att vinet måste vara alkoholhaltigt starkvin. Även här motiveras valet av tradition och symbolik, och att Jesus sannolikt ska ha använt ett alkoholhaltigt vin.

Utifrån det geografiska perspektivet av tabell 3 är det endast några få kyrkoherdar i Kalmar och Kronobergs län som menar att nattvardsdrycken inte måste utgöras av vin. En betydligt större andel kyrkoherdar finns dock i Jönköpings län, där nästan hälften har denna åsikt.

Som redan nämnts är Biskopsmötets rekommendation från 1978 betydelsefull för samtliga kyrkomöten och dess läronämnder i frågan om nattvardsdryckens beskaffenhet. Den punkt i rekommendationen som vållat debatt är den tredje punkten: *Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, dryck som kommer från vinträd*. I enkäten ställdes därför följande fråga till kyrkoherdarna:

Tabell 5. Fråga 6: Kyrkomötets läronämnd rekommenderar idag 1978 års Biskopsmöte, där det framkommer att drycker som härrör från vinstocken får användas vid nattvardsfirande. Hur tolkar du Biskopsmötets ord om att drycken ska härröra från vinstocken?(N=46)

¹¹¹ Exempel: Matteusevangeliet 26:29 ”Jag säger er: nu kommer jag inte att dricka av det som **vinstocken** ger förrän den dag då jag dricker det nya vinet med er i min faders rike”.

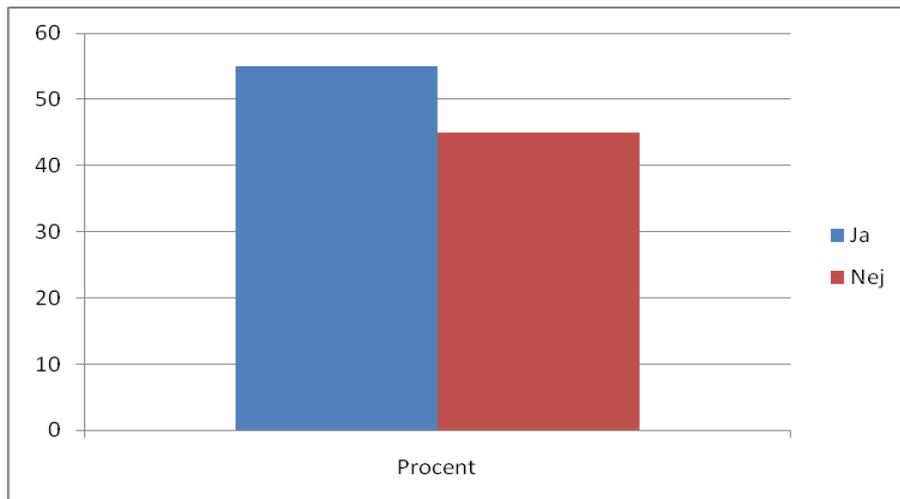

Här har jag inte använt fasta svarsalternativ, utan staplarna är min egen kategorisering av kyrkoherdarnas fria svar. De kyrkoherdar som representeras av den första stapeln resonerar att syftet med uttalandet är att belysa att nattvardsdrycken ska utgöras av vin. Som väntat är kyrkoherdarna i denna grupp lite oeniga beträffande alkoholhalten. Dock menar majoriteten av dem att drycker såsom alkoholfritt vin eller avalkoholiserat vin är godkända vid nattvarden i enlighet med biskopsmötet. Intressant att notera är att många kyrkoherdar från den blåa stapeln hänvisar till vinstocken som bilden av Jesus Kristus och att Jesus ofta använder just vinträdet i sina ord om den gemensamma måltiden i guds rike. De kyrkoherdar som representeras av den andra stapeln anser att biskopsmötets tredje punkt i sin rekommendation även innefattar druvjuice. Den sista stapeln innehåller dem som istället kritiserat läronämnden och biskopsmötet. Kritikerna menar att biskoparna endast lyssnat till nykterhetsrörelsen och inte reflekterat över ett teologiskt eller historiskt ställningstagande: ”Biskopsmötets uttalande var okunnigt och tänkte sig att det fanns ojäst vin på Jesu tid när biskoparna skulle svara på nykterhetsföreläsningarnas propå. Läronämnden väljer den enkla vägen. I sak är det ointressant”¹¹². Likaså anses biskoparna ge ett otydligt vägledande råd.

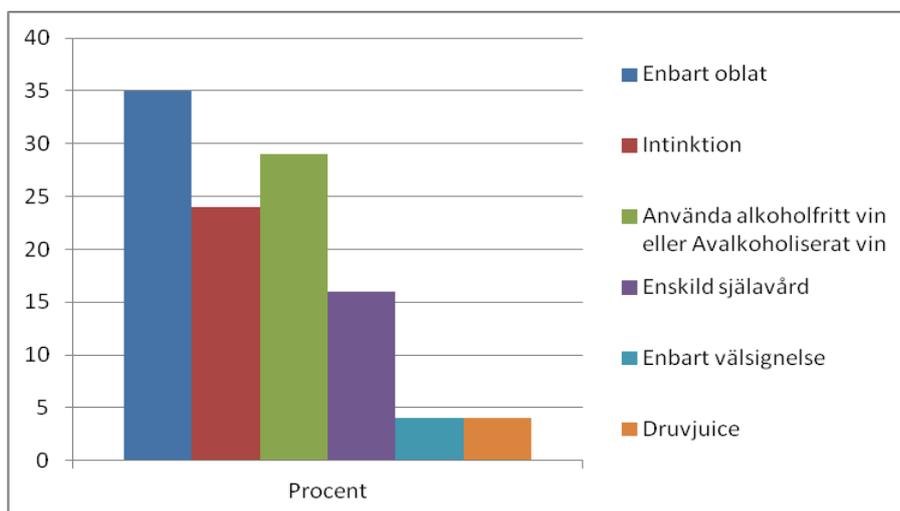
Återkommande i kyrkomötet är frågan huruvida människor med alkoholmissbruk reagerar på vinet i nattvarden och vilken hänsyn som ska tas. Inom detta område ställdes två frågor till kyrkoherdarna.

Tabell 6. Fråga 7: *Har du kännedom om det finns människor med alkoholproblem som firar gudstjänst i din församling?* (N=51)

¹¹² Kyrkoherde 47, Kalmar län.

Tabell 7: Hur tar man bäst hänsyn till människor med alkoholproblem vid nattvardsfirandet enligt din uppfattning? (N=47)

Det framgår att många av kyrkoherdarna har vetskap om alkoholproblem inom församlingen eller pastoratet (tabell 6)¹¹³.

I tabell 7 har jag, precis som i tabell 5, inte använt fasta svarsalternativ, utan staplarna är min egen kategorisering av kyrkoherdarnas fria svar. I tabell 7 har kyrkoherdarna valt flera alternativ därför underlättade det att använda procent även om den sammanlagda summan överstiger 100%.

Tabell 7 påvisar att kyrkoherdarna främst rekommenderar enbart oblat, alkoholfritt vin/avalkoholiserat vin och intinktion samtidigt som erbjudandet av druvjuice och enbart

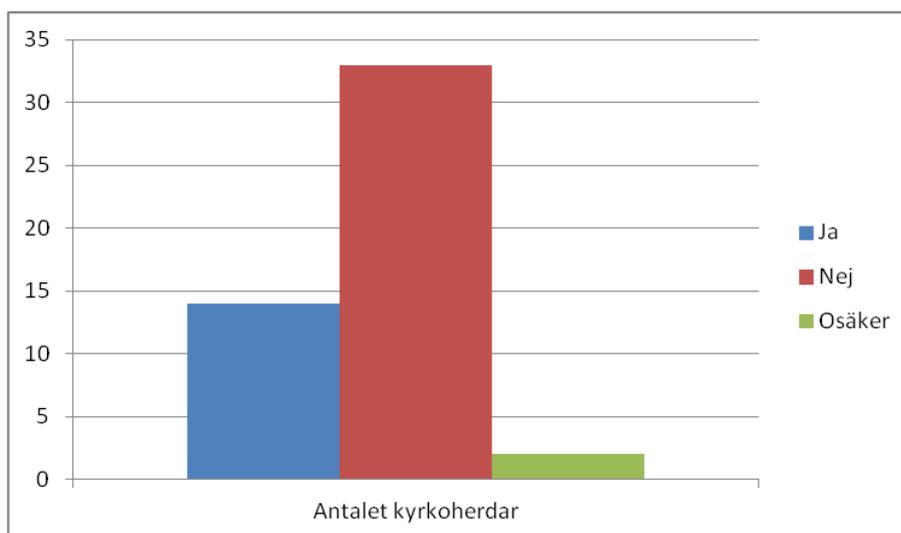
¹¹³ Det har dock uppstått ett problem eftersom frågan kan upplevas som dubbeltydig. Den kan tolkas som (a) finns det sådana människor i din församling? Eller (b) vet du om det finns sådana människor i din församling? Svaret Nej kan därmed betyda två saker: (a) Det finns inga sådana i min församling; (b) Jag vet inte om det finns sådana i min församling. Svaret Ja kan också betyda två saker: (a) Ja, det finns; (b) Ja, jag vet att det inte finns. Det allra bästa hade varit om frågan var ställd: Finns det människor med alkoholproblem som firar gudstjänst i din församling?

välsignelse hamnar långt ner. Bland några av kyrkoherdarna som rekommenderade vin med låg alkoholhalt föreslogs särkalkar som ett alternativ, där alkoholmissbrukaren tilldelas en egen kalk innehållande alkoholfri dryck. I gruppen *Enskild själavård* menar kyrkoherdarna att personer med alkoholmissbruk behöver få själavård. Därigenom kan alkoholmissbrukaren få stöd och hjälp samt även diskutera nattvardens element och hur drycken ska bemötas.

I Kalmar län ansåg majoriteten av kyrkoherdarna att bruket av främst och enbart oblat och intinktion är det bästa alternativet i mötet med människor med alkoholproblem. Resultatet från Kronobergs län var mer jämnt fördelat, men att de flesta framhöll enbart oblat som det bästa alternativet. Alkoholfritt vin eller avalkholiserat vin som alternativ hade däremot stor majoritet bland kyrkoherdarna i Jönköpings län.

Förekommande i kyrkomötesdebatterna och motionerna är även synen på om Svenska kyrkan ska ha en enhetlig dryck.

Tabell 8. Fråga 8 *Anser du att en och samma nattvardsdryck ska användas alltid och överallt inom Svenska kyrkan?* (N=49)

Enligt tabell 8 är majoriteten av kyrkoherdarna emot att nattvardsdrycken bör vara av samma beskaffenhet överallt inom Svenska kyrkan. Faktorerna till varför är främst ett aktivt ställningstagande för församlingarnas frihet och praxis: att under ansvar och i enlighet av de riktlinjer som finns angående acceptabla drycker fira Herrens måltid. Vidare menas att församlingarnas frihet också möjliggör för den enskilda församlingen att erbjuda en dryck, exempelvis druvjuice, som alla kan konsumera och därmed visas hänsyn (om ett problem såsom t ex alkoholism skulle föreligga). Ja-sägarna, som utgörs av en betydligt mindre grupp av kyrkoherdarna, hävdar i motiveringen att gemensam praxis skulle underlätta, eftersom

människor måste vara säkra på att nattvarden firas efter Kristi instiftelse eller att inte någon utestängts från nattvarden, exempelvis barn eller nyktra alkoholister. I Ja-gruppen är dock inte alla kyrkoherdar överrens om vilken dryck som bör vara acceptabel eller utgöra en för Svenska kyrkan gällande dryck. Av Ja-gruppens 14 kyrkoherdar kommenterade 6 av dem att drycken ska vara riktigt vin, således alkoholhaltigt vin: ”Om vi ska följa den heliga Skrift och apostolisk kristen praxis ska alla använda starkt vin”¹¹⁴. Av Ja-gruppen svarade 4 tvärtom och menade följaktligen att drycken ska vara alkoholfri: ”Det kanske skulle vore det allra bästa om det användes alkoholfritt vin alltid för att inte utestänga någon från nattvardsbordet”¹¹⁵.

4.3 Sammanfattning

Enkätundersökningen påvisar följande punkter:

- Att alkoholhaltigt vin brukas av en stor majoritet av kyrkoherdarna vid nattvarden och att många väljer att blanda ut vinet med vatten, dock inte av ett pastoralt hänsynstagande utan av ett teologiskt ställningstagande.
- Att få kyrkoherdar brukar alkoholfria nattvardsdrycker och att majoriteten av dessa väljer att erbjuda drycken vid samtliga gudstjänster. Dessa motiverar valet genom att hänvisa till att nattvardsbordet ska vara öppet för dem med alkoholproblem.
- Att 7 församlingar har ändrat sin praxis angående nattvardsdrycken de senaste 5 åren.
- Att majoriteten av kyrkoherdarna anser att nattvardsdrycken ska utgöras av vin, men att de inte är helt överrens om vilken alkoholmängd (alkoholhaltigt eller alkoholfritt vin) som bör gälla.
- Att över hälften av kyrkoherdarna har vetskap om alkoholproblem i sina församlingar och att kyrkoherdarna främst rekommenderar enbart oblat, intinktion, alkoholfri dryck och själavård som åtgärd vid bemötandet med individer med detta problem.
- Att flertalet inte önskar att Svenska kyrkan ska ha en för kyrkan gällande nattvardsdryck, där motiveringen gäller församlingens frihet och självständighet. De som hävdar motsatsen och kan tänka sig en gemensam dryck för kyrkan förmedlar

¹¹⁴ Kyrkoherde 22, Kronobergs län.

¹¹⁵ Kyrkoherde 18, Jönköpings län.

såväl teologiska som pastorala argument. Ja-gruppen är dock inte helt överrens om vilken dryck som ska gälla.

- Att nästan alla kyrkoherdar som använde alkoholfria drycker vid nattvarden verkade i Jönköpings län samt att kyrkoherdarna där var mer positiva till att nattvardsdrycken även kan utgöras av druvjuice. I Jönköpings län har även flest församlingar ändrat sin praxis angående nattvardsdrycken och att samtliga av dessa församlingar har övergått till ett alkoholfritt dryckesalternativ. Antalet kyrkoherdar som blandar vatten i Jönköping län är lågt i jämförelse med Kronobergs och Kalmar län där det är ett vanligt bruk. Avslutningsvis menar kyrkoherdarna i Jönköpings län att bästa lösningen att ta hänsyn till människor med alkoholproblem är alkoholfritt vin eller avalkoholiserat vin. I främst Kalmar län, men även Kronobergs län, är användandet av alkoholfria drycker vid nattvarden obefintlig. I Kalmar län har ingen förändrad syn skett angående nattvardsdryckens praxis i församlingarna samt att enbart oblat och intinktion anses vara lösningen bland kyrkoherdarna för människor med alkoholproblem vid nattvarden. Kronobergs län har, i likhet med Kalmar, få som ändrat nattvardsdryckens praxis, dock har länets kyrkoherdar en mer jämn fördelning av lösningar för människor med alkoholproblem vid nattvarden.

5. Avslutande diskussion

Jag finner att Svenska kyrkan å ena sidan vill bevara biskopsmötets skrivning från 1978 med gällande riktlinjer till församlingarna (läronämnden har inte yttrat sig annorlunda), å andra sidan bevara församlingarnas självbestämmanderätt och frihet, att inte låta kyrkomötet bestämma vilken vinsort eller alkoholmängd som vinet får innehålla. Detta synsätt har alltså inte förändrats trots alla kyrkomöten som genomförts på 1980-talet samt år 2010, men däremot har kyrkans förhållningssätt förtydligats genom de ständiga motionerna som bl.a. resulterade i centralstyrelsens utredning, *Brödet och vinet i Herrens måltid*. Denna utredning gav inget nytt svar på frågan hur drycken ska/får vara beskaffad (alkoholhaltigt vin, alkoholfritt vin eller druvjuice), men förklarar komplexiteten i frågan. Jag anser i efterhand att det hade varit intressant att fråga kyrkoherdarna om de kommit i kontakt med centralstyrelsens utredning och om den finns tillgänglig i församlingen. Detta eftersom utskotten i kyrkomötet 1987 och 2010 rekommenderar utredningen i den lokala församlingen.

Vad gäller riktlinjerna finns det enligt min uppfattning en tveksamhet bland kyrkoherdarna och ledamöterna angående biskopsmötets tredje punkt: *Nattvardsvin, ej alkoholhaltig dryck, dryck som kommer från vinträd*. Tveksamheten kan kanske föreligga i punktens utformning som jag anser är invecklad. Gäller drycken endast alkoholfritt vin eller avalkoholiserat vin eller öppnar det för annan dryck? Men redan i punkt ett kan det finnas en viss ordning: *Alkoholhaltigt vin, varvid bör uppmärksammas möjligheten till vin med låg alkoholhalt*. Här är punkten, enligt min åsikt, dubbeltydig och *möjligheten till vin med låg alkoholhalt* kan betyda att a) alkoholhaltigt lättvin kan brukas eller b) att alkoholfritt vin eller avalkoholiserat vin också kan brukas. Att biskopsmötets tredje punkt orsakar vissa tveksamheter hos kyrkoherdarna, att de tolkar uttalandet olika och att varje kyrkomöte diskuterar vilka drycker som är rätt och fel med utgångspunkt i punkt tre, då menar jag att läronämnden måste vara mer tydlig. Enligt min åsikt räcker det inte att läronämnden bara skriver, i yttrandet 2010, att det inte spelar någon roll vilket sorts vin eller bröd som används. Om läronämnden tydliggör biskopsmötets punkter, då vet kyrkoherdarna vilka möjligheter de har i valet av nattvardsdryck.

Motionärernas och nykterhetsrörelsens önskan, i främst de senare kyrkomötena, att införa riktlinjer som gör alkoholfria drycker mer vanliga och helst införa en för kyrkan gällande dryck med låg eller ingen alkohol har inte blivit tillgodosedda. Ett ställningstagande från kyrkomötet som, enligt min åsikt, inte är alltför överraskande. Det finns ett stort generellt motstånd bland majoriteten av ledamöterna och kyrkoherdarna mot att kyrkomötet ska tvinga församlingar att bruka en och samma dryck. Jag anser här att kyrkomötets beslut och utskottets anvisningar, är fullt förståeliga. Det är och förblir problematiskt för kyrkomötet att diktera i detalj vilken nattvardsdryck som ska ligga till grund för alla Svenska kyrkans församlingar. Jag ställer mig bakom tanken att beslutanderätten bör ligga hos varje enskild församling.

Min uppsats visar vidare att kyrkomötets ledamöter är långt ifrån överrens om dryckens beskaffenhet. Här finns två tydliga grupper: de som förespråkar en traditionell nattvardssyn, där framförallt teologiska och traditionsbundna argument framförs, och de som förordar ett pastoralt hänsynstagande genom en alkoholfri dryck. Liknande uppdelning märker vi i enkätundersökningen, där många kyrkoherdar inte är överrens huruvida nattvarden ska utgöras av vin eller om annan dryck såsom druvjuice får brukas och om vinet ska innehålla mycket eller lite alkohol. Att ledamöter och kyrkoherdar använder Jesus Kristus i argumentationen för att styrka sina uppfattningar försvårar givetvis situationen, men samtidigt

går det naturligtvis inte att borste ifrån. Enligt min uppfattning är och förblir Svenska kyrkan ett mångsidigt samfund och nattvardsdryckens beskaffenhet är likväl en betydelsefull, komplicerad och känslig fråga för många, både innanför och utanför kyrkomötets kammare.

När det gäller den pastorala hänsynen så påvisar resultatet att det är över 50% av kyrkoherdarna som har kännedom om människor med alkoholproblem, vilka firar gudstjänst i församlingarna (vi får dock betrakta siffran med en viss försiktighet, då frågan till kyrkoherdarna kan ha missuppfattas). Kyrkoherdarna har angivit många lösningar, framförallt alkoholfritt vin/avalkoholiserat vin, enbart oblat eller intinktion. Enbart oblat eller intinktion kräver dessutom inte att exempelvis det alkoholhaltiga vinet byts ut, men någon med alkoholproblem kan även vara förhindrad att doppa brödet i vinet, exempelvis av psykologiska skäl. Enbart oblat förhindrar personen från att få ta del av Kristi blod även om nattvarden givetvis är giltig. I realiteten kanske detta inte är ett problem i den lokala församlingen, men denna komplexitet kan medföra, enligt min uppfattning, att oavsett om kyrkoherden använder ett nattvardsvin med mycket eller liten alkoholmängd eller druvjuice finns risken att någon känner sig upprörd eller exkluderad vid Herrens måltid. Jag menar nämligen att en personlig övertygelse, t ex att någon av olika skäl anser att ett vin ska brukas och inte druvjuice, likaväl som alkoholism, kan vara ett skäl att inte ta emot nattvarden. Trots allt upplevs nattvarden som helig för många och traditionen är betydelsefull. Att stirra blint på det höga antalet kyrkoherdar som brukar alkoholhaltigt starkvin är, enligt min uppfattning, fel sätt. I min undersökning upplever jag att kyrkoherdarna både har kunskap och förståelse i att lösa detta pastorala problem i den lokala församlingen. Det finns dock andra möjligheter vid nattvarden som både ledamöter och kyrkoherdar knappt diskuterar och brukar. Det rör sig således om bruket av flera nattvardsstationer och särkalkar. Det kan givetvis finnas praktiska problem eller personliga uppfattningar (vissa kyrkoherdar anser att endast alkoholhaltigt vin får utgöra nattvardsdrycken och samtidigt de kyrkoherdar som inte kan tänka sig att erbjuda annat än ett alkoholfritt alternativ) hos kyrkoherdarna som omöjliggör bruket. Här kan både människor med alkoholproblem och människor som hyser stor vikt vid tradition eller teologiska skäl ta del av Kristi blod i samma gudstjänst.

Den historiska genomgången av stiftets tre karaktärer visar att dessa traditioner fortfarande är aktuella i stiftet. I jämförelse med min undersökning drar jag slutsatsen att de kyrkliga karaktärerna i Jönköpings och Kalmar län kan ha inflytande på kyrkoherdarnas syn på nattvardsdryckens beskaffenhet. Enkäten visar att kyrkoherdarna i Jönköpings län har en öppnare syn på vin med låg alkoholhalt, där flest antal församlingar med förändrande praxis

under de senaste 5 åren finns samt en majoritet av kyrkoherdarna som tycker att vin med låg alkoholhalt är bästa lösningen för människor med alkoholproblem. Utifrån dessa resultat, och vetenskapen om att det finns en stark ekumenik till frikyrkorörelsen (som både i historien och idag har en viktig förbindelse till nykterhetsrörelsen) i Jönköpings län, skulle jag hävda att kyrkoherdarnas syn på nattvardsdryckens beskaffenhet i Jönköpings län fortfarande kan vara präglad av den starka frikyrkligheten i länet. I Kalmar län brukar inte flertalet kyrkoherdar vin med låg alkoholhalt eller druvjuice vid Herrens måltid. Ingen av dessa kyrkoherdar rekommenderar heller vin med låg alkoholhalt eller annan dryck som lösning av alkoholproblem vid Herrens måltid. Här menar jag att högkyrkligheten i länet skulle kunna ha en viss inverkan på kyrkoherdarna: att det ska brukas ett alkoholhaltigt vin av tradition och teologiska skäl. Dessutom är frikyrkligheten relativt svag i länet vilket också skulle kunna påverka ställningstagandet. Enkätundersökningen visar att Kronobergs län har många likheter med Kalmar län med ett högt antal kyrkoherdar som brukar alkoholhaltigt vin och att få församlingar har ändrat sin praxis de senaste fem åren. Frikyrkligheten är också väldigt låg i länet. Att dra eventuella slutsatser att kyrkoherdarnas syn på nattvardsdryckens beskaffenhet i Kronobergs län kan ha påverkats av den rådande gammalkyrkligheten har jag inte lyckats få vetenskap om, eftersom traditionen främst betonar andra kyrkliga seder än nattvardsfirandet.

6. Fortsatt forskning

Då mitt arbete är avgränsat finns stora möjligheter att utveckla frågan om nattvardsdryckens beskaffenhet ytterligare. Här följer några alternativ: Att utöka bredden i enkätundersökningen till att omfatta flera stift eller att jämföra med något annat stift som har annorlunda kyrklighet jämfört med Växjö. En annan möjlig fortsatt forskning är att göra en grundligare och djupare analys om högkyrklighet, gammalkyrklighet och frikyrklighet. Ytterligare perspektiv kan även erhållas genom att jämföra diskussionen med andra samfund eller att inhämta tillförlitlig forskning om alkohol och dess påverkan.

7. Referenslista

7.1 Litteratur

Ahlberg, Bo, *Laurentius Petris Nattvardsuppfattning* (Lund: Berling, 1964).

Andrén, Åke, *Sveriges kyrkohistoria: reformationstid*, bd 3; red (Trelleborg: Verbum, 1999).

Allmänna Kyrkomötet 1982, Bihang, Saml 4-11.

Allmänna Kyrkomötet Protokoll 1982, Nr 1-22.

Bedrup, Mikael, *Nattvardens Borde Svenska kyrkan erbjuda druvjuice i nattvarden?* (Uppsala: Framlagd: 2008-07-20).

Bexell, Oloph, *Kyrkans liv: introduktion av kyrkovetenskapen* (Stockholm: Verbum, 2007).

Bexell, Oloph, Nattvardsvin och alkohol, *Svensk pastoraltidskrift* 1984:5.

Brohed, Ingmar, *Sveriges kyrkohistoria* bd 8; red (Malmö: Verbum, 2005).

Brödet och vinet i Herrens måltid – Utredning om nattvardselementens beskaffenhet. Svenska kyrkans Centralstyrelse, Svenska kyrkans nämnd för gudstjänstliv och evangelisation. (Stockholm: 1988).

Gustafsson, Göran, *LUKA 27 Om Kyrklig Sed 2002* (Lund: Lunds universitets kyrkohistoriska arkiv, 2006).

Kilström, Bengt Ingmar, *Högkyrklighet: i Sverige och Finland under 1900-talet* (Delsbo: Åsak, Sahlin & Dahlström AB, 1990).

Kyrkomötet 1983, Bihang, Saml 1-4.

Kyrkomötet 1983, Bihang, Saml 5-14.

Kyrkomötets Protokoll 1983, Nr 1-11.

Kyrkomötet 1985, Bihang 1-5.

Kyrkomötet 1985, Bihang 6-15.

Kyrkomötets Protokoll 1985, Nr 1-10.

Kyrkomötet 1986, Bihang 3-5.

Kyrkomötet 1986, Bihang 6-15.

Kyrkomötets Protokoll 1986, Nr 1-13.

Kyrkomötets protokoll 1987, Nr 1-10.

Kyrkomötet 1987, Bihang 4-15.

Rodhe, EDV, *Kyrkan och Nykterhetsrörelsen – en historisk studie* (Uppsala: Sveriges kristliga studentrörelses förlag, 1915).

Rosendal, Gunnar, *Vår Herres Jesu Kristi lekamens och blods sakrament* (Osby: Förlaget Pro Ecclesia, 1938).

Torin, Kristina, *Nattvardens material: Svenska kyrkans inställning till nattvardens bröd och vin* (Lund: Framlagd: 2009-05-29).

Åberg, Göran, *Växjö stift i historia och nutid*. (Halmstad: Arcus förlag, 2007).

7.2 Elektroniska källor

Accent, IOGT-NTO:s medlemstidning, 2010: Intervju med Anders Wejryd.

<http://www.accentmagasin.se/2010/10/arkebiskopen-lyfter-fragan-om-alkoholfri-nattvard/>
(2010-10-21).

Frikyrkors förbindelse med nykterhetsrörelse, 2012: historia.

http://www.vitanykter.se/?page_id=68 (2012-05-04).

IOGT-NTO, 2012: historia.

<http://www.iogt.se/Om-IOGT-NTO/IOGT-NTOs-historia/> (2012-01-25).

Kyrkans Tidning, 2010: angående nattvardsdiskussionen i kyrkomötet.

<http://www.kyrkanstidning.se/node/14979> (2010-10-21).

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv.

<http://www.teol.lu.se/forskning/vetenskapliga-sallskap/luka/> (2011-04-15).

Nationalencyklopedin, sökord: Högkyrklighet.

http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/h%C3%B6gkyrklighet?i_h_word=kyrklighet (2012-04-23).

Nationalencyklopedin, sökord: Limadokumentet.

<http://www.ne.se/limadokumentet> (Hämtat 2012-05-16).

Nationalencyklopedin, sökord: Läronämnd.

http://www.ne.se/kyrkom%C3%B6tetsl%C3%A4ron%C3%A4mnd?i_h_word=l%C3%A4ron%C3%A4mnd (2012-02-15).

Nationalencyklopedin, sökord: Utskott.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/utskott/337222> (2012-02-15).

Svenska kyrkan, 2010: Gudstjänstutskottets betänkande 2010:2.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=702924> (2011-02-09).

Svenska kyrkan, 2010: Motion 2010:71.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=674633> (2012-01-30).

Svenska kyrkan, 2010: Läronämndens uttalande 2010:10.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=692887> (2011-02-09).

Svenska kyrkan, 2010: Debatt i kyrkomötet.

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=742265> (2012-01-30).

7.4 Opublicerat material

LUKA 28 Om Kyrklig Sed 2009-2010, ej publicerat material, ansvarig utgivare: Curt Dahlgren.

Enkäter från kyrkoherdarna i Växjö Stift. Insamlat material mellan 2011-03-03 till 2011-04-11.

8. Bilaga 1

Enkätundersökning – nattvardsdrycken

Församling:

Namn:

1. Vilken typ av dryck/er använder er församling vid nattvardsfirande? Kryssa mer än en ruta om det behövs.

Alkoholhaltigt starkvin:

Alkoholhaltigt lättvin:

Alkoholfritt vin:

Avalkoholiserat vin:

Druvjuice/druvsaft:

Annat:

2. Anser du att man måste använda vin för att nattvarden ska firas enligt Kristi instiftelse?

Om svaret på fråga 2 är ja, motivera varför?

3. Kyrkomötets läronämnd rekommenderar idag 1978 års Biskopsmöte, där det framkommer att drycker som härrör från vinstocken får användas vid nattvardsfirande. Hur tolkar du Biskopsmötets ord om att drycken ska härröra från vinstocken?

4. Blandar ni vatten i den dryck som används vid nattvardsfirandet?

Ja, alltid:

Nej, aldrig:

Ja, men bara om det är alkoholhaltigt vin:

5. Var vänlig förtydliga er praxis genom att fylla i något av nedanstående alternativ:

- Vi använder alkoholfri dryck vid alla gudstjänster:
- Vi använder alkoholfri dryck vid somliga gudstjänster:
Ange vilka:
- Vi erbjuder ibland stationer med olika slags dryck i en och samma gudstjänst
Ange vid vilka tillfällen:
- Kommentarer:

6. Har er församling/pastorat ändrat praxis angående nattvardsdrycken under de senaste fem åren?

Om svaret på fråga 6 är ja, hur gjorde ni förr?

Ange gärna skäl för förändringarna:

7. Har du kännedom om det finns människor med alkoholproblem som firar gudstjänst i din församling?

Ja:

Nej:

Hur tar man bäst hänsyn till människor med alkoholproblem vid nattvardefirandet enligt din uppfattning?

8. Anser du att en och samma nattvardsdryck ska användas alltid och överallt inom Svenska kyrkan? Motivera gärna ditt svar.